

101 VRAGEN OVER DOOF ZIJN

**Henk Buter, Wim Emmerik, John van Gelder,
Will Hendriks, Marijke Scheffener**

101 VRAGEN OVER DOOF ZIJN

Henk Buter, Wim Emmerik, John van Gelder
Will Hendriks, Marijke Scheffener

Aangeboden door de auteurs op 12 oktober 1990 aan de Doerraad;

Henk Buter

Will Hendriks

M. Schoffener

Wim Emmerik

John van Gelder

101 VRAGEN OVER DOOF ZIJN

Henk Buter, Wim Emmerik, John van Gelder
Will Hendriks, Marijke Scheffener

tekst: Henk Buter
Wim Emmerik
John van Gelder
Will Hendriks
Marijke Scheffener

eindredactie: Mieke Julien

vormgeving: Hilde Salverda

foto omslag: John van Gelder

zetwerk: Hilde Salverda

drukwerk: Grafisch Centrum
Amsterdam (GCA)

bindwerk: GCA

lettertype: New Baskerville
gezet op Apple

Amsterdam, oktober 1990 ©

Met dank aan het Nationaal Revalidatie Fonds voor de financiële lening.
Verder met dank aan de volgende personen voor hun kritische kanttekeningen:

Heleen Bos (Universiteit van Amsterdam, Algemene Taalwetenschappen)	Serrie Kamerling (Stichting Welzijn Doven Amsterdam, SWDA)
Anne Bouwmeester (leerkracht Groningen)	Dick Kerkhoven (SWDA)
Aukje Bijlsma (Woord en Gebaar)	Marti Koolhof (Coördinatiecommissie Communicatie Cursussen)
Jane Coeriz (UvA, ATW)	Corinne Munne, Esther de Nobel (NSDSK)
Benny Elferink (voorzitter Nederlandse Dovenraad)	Yvette van der Pas (Platform Psychische Hulpverlening aan Doven)
Connie Fortgens (Nederlandse Stichting voor het Dove en Slechthorende Kind, NSDSK)	Sam Patipeiluhu (leerkracht Rotterdam)
Lidy Hinfelaar Aad van den Hoogen (Gemeentelijk Audiologisch Centrum Amsterdam)	Trude Schermer (NSDSK)
Jeantine Janse (Maatschappelijke Dienstverlening voor Doven, MADIDO)	Johann Wesemann (directeur MADIDO)
	Els van der Zee (Federatie van Organisaties van Ouders van Dove Kinderen FODOK)

INHOUDSOPGAVE

vanaf pagina 19

HOOFDSTUK I

ENKELE FEITEN

1. Wat is de oorzaak van doofheid ?
2. Wat is het verschil tussen doof en slechthorend ?
3. Wat betekent het woord doofstom ?
4. Hoeveel dove mensen zijn er in Nederland ?
5. Waarom kom ik bijna nooit een dove tegen ?
6. Horen doven helemaal niets?
7. Hebben doven baat bij een hoorapparaat ?
8. Horen dove mensen muziek ?
9. Kunnen dove mensen dansen ?
10. Waarom hebben doven zo'n vreemde stem ?
11. Vinden doven het prettig om hun stem te gebruiken ?
12. Zijn dove mensen extra visueel ingesteld ?
13. Waarom hebben doven moeite met lezen ?
14. Kijken doven veel televisie ?

vanaf pagina 39

HOOFDSTUK 2

BELEVING

15. Hoe voelt het om doof te zijn ?
16. Missen dove mensen geluid ?
17. Willen doven graag horend worden ?
18. Wat is erger: blind of doof ?
19. Hebben doven meer problemen dan horenden ?
20. Waar kunnen doven met psychische problemen terecht ?
21. Zijn er dove hulpverleners ?
22. Hebben doven een andere persoonlijkheid ?
23. Gaan dove mensen anders met elkaar om ?
24. Hoe denken dove mensen ?
25. Wat is dovencultuur ?

8

vanaf pagina 55

HOOFDSTUK 3

MAATSCHAPPELIJK FUNCTIONEREN

26. Kunnen doven zelfstandig leven ?
27. Trouwen doven met doven ?
28. Wat voor beroepen hebben dove mensen ?
29. Hoe is het contact tussen doven en hun horende collega's ?
30. Kunnen doven leiding geven ?
31. Hebben doven een belangenorganisatie ?
32. Zijn er dove kunstenaars ?
33. Zijn er boeken door doven geschreven ?
34. Hebben doven een eigen krant ?
35. Zijn er televisieprogramma's voor en door doven ?
36. Zijn er sportverenigingen voor doven ?
37. Gaan doven uit ?
38. Kunnen doven autorijden ?
39. Hoe wordt een dove 's morgens wakker ?
40. Hoe weet een dove dat er aangebeld wordt ?

9

vanaf pagina 73

HOOFDSTUK 4

COMMUNICATIE

41. Kunnen doven uit verschillende landen elkaar gemakkelijk begrijpen ?
42. Hoe communiceren dove mensen in het donker ?
43. Hoe maken dove mensen ruzie ?
44. Kunnen doven telefoneren ?
45. Kunnen doven liplezen ?
46. Wat is Totale Communicatie (TC) ?
47. Wat moet een horende doen als hij/zij een dove tegenkomt ?
48. Hoe moet je iemand die doof is roepen ?

10

vanaf pagina 87

HOOFDSTUK 5

GEBARENTAAL

49. Wat is gebarentaal ?
50. Wat is het verschil tussen een gebaarsysteem en gebarentaal ?
51. Hoe oud zijn gebarentalen ?
52. Zijn er ook doven die geen gebaren maken ?
53. Zijn gebarentalen volwaardige talen ?
54. Is gebarentaal internationaal ?
55. Zijn alle gebaren in Nederland hetzelfde ?
56. Is er een woordenboek met gebaren ?
57. Komen er nieuwe gebaren bij ?
58. Is een gebarentaal moeilijk om te leren ?
59. Is gebarentaal een eenvoudige taal ?
60. Is er voor ieder woord een gebaar ?
En voor ieder gebaar een woord ?
61. Is gebarentaal sneller dan gesproken taal ?
62. Bestaan er gebaren voor abstracte begrippen ?
63. Is vingerspellen hetzelfde als gebaren ?

11

64. Wanneer gebruiken doven vingerspelling ?
65. Waarom bewegen doven hun lippen als zij gebaren ?
66. Kan je grapjes maken in gebarentaal ?
67. Is er theater in gebarentaal ?
68. Bestaat er poëzie in gebarentaal ?
69. Zijn er kinderboeken in gebarentaal ?
70. Zijn er films in gebarentaal ?
71. Waar kan een horende gebaren leren ?
72. Is een maatschappij met een gebarentaal als voertaal voorstelbaar ?

vanaf pagina 115

HOOFDSTUK 6

TOLKEN

73. Sinds wanneer zijn er tolken voor doven ?
74. Is er een opleiding voor doventolken ?
75. Hoeveel tolken zijn er in Nederland ?
76. Wat voor werk doen tolken ?
77. Gebruiken doven de Nederlandse Gebarentaal ?
78. Hoe moeten doven een tolk aanvragen ?
79. Kunnen doven een tolk zelf uitkiezen ?
80. Moeten doven een tolk zelf betalen ?
81. Hebben dove kinderen recht op een tolk ?

vanaf pagina 127

HOOFDSTUK 7 OPVOEDING

82. Hoe ontdekken ouders dat hun kind doof is ?
83. Welke problemen kunnen er ontstaan als horende ouders een doof kind krijgen ?
84. Welke opvang bestaat er voor horende ouders van dove kinderen ?
85. Hoe moeten horende ouders met een doof kind praten ?
86. Welke rol heeft de dovenwereld in het leven van dove kinderen ?
87. Bestaat er een belangenorganisatie van horende ouders van dove kinderen ?
88. Welke problemen kunnen er ontstaan als dove ouders een horend kind krijgen ?
89. Krijgen dove ouders liever een doof of een horend kind ?
90. Welke opvang bestaat er voor dove ouders ?
91. Hoe communiceren dove ouders met hun horende kind ?
92. Hoe weten dove ouders dat hun kind huilt ?

14

vanaf pagina 141

HOOFDSTUK 8 ONDERWIJS

93. Naar wat voor school gaan dove kinderen ?
94. Wat voor opleidingen volgen dove jongeren ?
95. Leren dove kinderen op school gebarentaal ?
96. Gebruiken leerkrachten gebaren tijdens de les ?
97. Zijn er dove leerkrachten ?
98. Hoe leren dove mensen spreken ?
99. Hoe leren dove mensen de Nederlandse taal ?
100. Wat is de orale methode ?
101. Waarom heeft de orale methode zo lang stand gehouden ?

vanaf pagina 153

ADRESSEN

vanaf pagina 163

LITERATUUR

vanaf pagina 173

MOEILIJKE WOORDEN

HOOFDSTUK 1

ENKELE FEITEN

1

Wat is de oorzaak van doofheid ?

In de helft van de gevallen heeft doofheid een erfelijke oorzaak. Dat betekent overigens niet dat één van de ouders doof hoeft te zijn. Het kan zelfs zo zijn dat er in de familie geen doofheid voorkomt, maar dat door de toevallige combinatie van erfelijk materiaal van vader en moeder erfelijke doofheid ontstaat. In de andere helft van de gevallen is de doofheid verworven. Dat betekent dat de doofheid is ontstaan door een ziekte, door medicijngebruik of door een ongeval tijdens de zwangerschap of na de geboorte. Kinderen kunnen bijvoorbeeld doof worden doordat de moeder tijdens de zwangerschap rodehond (Rubella) heeft gehad of bepaalde medicijnen heeft gebruikt. Kinderen kunnen ook doof worden door een hersenvliesontsteking (meningitis), vaak voor het vijfde jaar. Tenslotte kan verworven doof-

heid een gevolg zijn van een ongelukkige val, of doordat iemand tegen een paal is gelopen, waardoor er een breuk in het slaapbeen is ontstaan. In een aantal gevallen is de oorzaak van de doofheid niet te achterhalen. Doofheid wordt ook onderscheiden naar de plaats van het defect. We spreken van geleidingsdoofheid als het middenoor niet goed functioneert en van perceptiedoofheid als de oorzaak is gelegen in het binnenoor, de gehoorzenuw of de hersenen. Soms kan geleidingsdoofheid door een operatie worden verholpen. Aan perceptiedoofheid is niets te doen. In beide gevallen kunnen er nog gehoorresten zijn. Van progressief doof spreekt men als iemand langzamerhand steeds doover wordt en van plotsdoof als iemand op latere leeftijd opeens doof wordt.

Tenslotte wordt doofheid ook onderverdeeld naar het moment waarop het is ontstaan. Als een kind doof geboren is of voor het derde levensjaar doof geworden, wordt het prelinguaal doof genoemd. Is de doofheid ontstaan na het derde levensjaar dan spreken we van postlinguale doofheid. Prelinguaal betekent letterlijk 'voor-taal', voordat de eerste taalverwervingsfase is afgerond. Het laatste onderscheid is heel belangrijk, omdat prelinguaal doven de (gesproken) taal niet op de normale wijze hebben kunnen verwerven. Over het algemeen beheersen zij de gesproken en geschreven taal minder goed dan doven die na het derde levensjaar doof zijn geworden.

2

Wat is het verschil tussen doof en slechthorend?

Tussen doven en slechthorenden zijn vele verschillen:

- verschillen in audiogram,
- verschillen in maatschappelijk functioneren,
- verschillen in cultuur.

Verschillen in audiogram: in het audiogram worden de resultaten van het gehooronderzoek weergegeven. Een audiogram is een grafiek met horizontaal cijfers die de frequenties van het geluid weergeven en verticaal cijfers die het geluidsniveau weergeven in decibels (dB). In Nederland noemt men kinderen met een gehoorverlies van 70 tot 90 dB zwaar slechthorend en kinderen met een gehoorverlies van meer dan 90 dB doof. De grens tussen doof en slechthorend is niet overal hetzelfde. In Amerika bijvoorbeeld spreekt men bij een gehoorverlies van 70 tot 90 dB van 'ernstig doof' en bij een gehoorverlies van meer dan 90 dB van 'diep doof'.

Verschillen in maatschappelijk functioneren: van doofheid spreekt men als iemand zelfs met een hoorapparaat een gesprek met één persoon niet kan volgen. Veel slechthorenden kunnen, ook al is het met moeite, de menselijke stem verstaan. Dat betekent dat zij over het algemeen veel beter spreken dan dove mensen. Zij volgen meestal onderwijs op een school voor slechthorenden of gaan naar de gewone basisschool. Vaak kunnen zij ook telefoneren met een gewoon telefoontoestel dat is uitgerust met een versterker in de hoorn.

Verschillen in cultuur: de meeste slechthorenden beheersen de gebarentaal niet en behoren meestal niet tot de dovenwereld. Slechthorenden zitten vaak tussen de horende wereld en de dovenwereld in en worden door beide werelden niet volledig geaccepteerd.

Sommige slechthorenden voelen zich beter dan doven: in het land der blinden is één-oog koning! Er zijn echter ook slechthorenden die zich meer thuis voelen in de dovenwereld. Zo kunnen er twee mensen zijn met bijna hetzelfde audiogram, van wie de één zich slechthorend voelt en de ander doof. Een audiogram geeft een aanwijzing voor de mate van doofheid of slechthorendheid, maar hoe mensen dat ervaren en wat zij doen met het nog beschikbare gehoor is een heel ander verhaal.

3

Wat betekent het woord doofstom ?

Voor 1750 kregen de meeste doven geen onderwijs. Zij waren doof en stom, konden niet spreken. Alleen met familieleden konden zij communiceren met een beperkt aantal zelfbedachte gebaren. In de periode van 1750 tot 1880 bloeide het onderwijs aan doven op dankzij de inspanningen van enkele pioniers binnen de kerk. Doven leerden in het onderwijs toen wel lezen en schrijven, maar niet spreken. Bijna de helft van de onderwijzers was zelf doof en er werden gebaren in het onderwijs gebruikt.

Sinds het congres van dovenonderwijzers dat in 1880 in Milaan plaatsvond, werd het gebruik van gebaren in het onderwijs verboden. Doven moesten leren spreken en liplezen. Dit besluit kon worden genomen, omdat de dove onderwijzers in tegenstelling tot hun horende collega's geen stemrecht hadden. Vanaf die tijd krijgen dove kinderen spraakonderwijs, waardoor de meesten tot spreken komen, hoewel meestal voor vreemden niet goed verstaanbaar. Toch blijft het publiek het woord 'doofstom' gebruiken. De meeste dove mensen vinden het geen prettig woord. Zij hebben op school jaren en jaren hun best gedaan om te leren spreken en worden dan nog 'doofstom' genoemd. Soms willen doven hun stem niet gebruiken, omdat zij bang zijn dat andere mensen hen niet kunnen verstaan of van hun stem schrikken.

Sommige mensen denken dat 'doofstom' betekent dat doven dom zijn. Maar doven zijn niet achterlijk, ze zijn alleen doof. Het woord 'doofstom' wordt ook wel gebruikt, omdat men denkt dat het gaat om twee gebreken: niet kunnen horen en - los daarvan - niet kunnen spreken. Het niet (goed) kunnen spreken is echter een direct gevolg van de doofheid.

4

Hoeveel dove mensen zijn er in Nederland ?

In Nederland wonen anderhalf miljoen mensen, bij wie iets aan het gehoor mankeert. Van deze groep zijn meer dan 200.000 mensen doof of slechthorend en daarvan zijn tussen de 12.000 en 15.000 mensen prelinguaal doof. Deze schatting is gebaseerd op de gegevens van de audiologische centra, bij wie kinderen met gehoorproblemen worden aangemeld. Vanuit het dovenonderwijs wordt een schatting van 8.000 prelinguaal doven aangehouden, omdat men ervan uitging dat alle dove kinderen op de scholen voor doven terecht komen. Er zijn echter ook dove kinderen die naar een slechthorende school gaan of een gewone basisschool bezoeken. Ter vergelijking: in Nederland zijn ruim 4.000 'echte' blinden.

24

5

Waarom kom ik bijna nooit een dove tegen ?

Mensen ontmoeten vaak doven op straat zonder het te weten. Iedereen herkent een blinde meteen aan de stok, aan de bril of aan de blindengeleidehond. Mensen in een rolstoel hebben ook zichtbaar een handicap. Veel doven dragen geen hoorapparaat, waardoor hun handicap niet zichtbaar is. Bovendien zijn doven in vele opzichten onafhankelijk. Zij werken, doen het huishouden, winkelen, gaan op vakantie, sporten, fietsen, rijden auto net als horende mensen. Hun handicap valt dus meestal niet op. Pas als een doof iemand begint te spreken of te gebaren, valt de doofheid op. Mensen weten ook weinig van doven af, omdat doven en horenden zo moeilijk met elkaar communiceren. Doven zijn pas de laatste jaren in de openbaarheid gekomen en laten 'van zich horen'.

De emancipatiestrijd vanuit de dovensamenleving heeft onder andere geleid tot de komst van erkende tolken, die de communicatie tussen doven en horenden vergemakkelijken.

25

6

Horen doven helemaal niets ?

Zo ongeveer 10% van de doven is stokdoof, dat wil zeggen zij horen niets. De overige doven horen wel iets. Zij hebben 'gehoorresten'. Zij horen heel harde geluiden of geluiden van een bepaalde toonhoogte. Maar de meeste doven horen geen menselijke stem, ook niet met een hoorapparaat. Ook al horen sommige doven helemaal niets, soms lijkt het alsof zij reageren op geluiden. Dat is niet zo: zij voelen het geluid via trilling, maar horen de klanken niet. Zo kunnen zij het voorbij rijden van een vrachtwagen voelen, het dichtslaan van een deur of het verschuiven van een stoel op een houten vloer. Zo kan de dove vader 'horen' dat zijn dochters beneden de radio te hard aan hebben staan. Niet alle trillingen zijn even goed waarneembaar, het gebeurt regelmatig dat do-

ven rustig doorgaan met stofzuigen omdat ze niet hebben gemerkt dat de stekker uit het stopcontact is.

26

7

Hebben doven baat bij een hoorapparaat?

Dove mensen kunnen met een hoorapparaat de klanken van de spraak niet verstaan. Een hoorapparaat versterkt het geluid. Of die geluidsversterking nut heeft, is afhankelijk van de mate van gehoorverlies, maar vooral ook van de aard ervan. Bij perceptiedoofheid is er sprake van gehoorverlies en vervorming, zodat met een hoorapparaat vervormd geluid wordt versterkt. Geluid kan daardoor als onplezierig en zelfs als pijnlijk worden ervaren. Bij geleidingsdoofheid is er alleen sprake van verlies. In dat geval biedt een hoorapparaat meer mogelijkheden.

Niet alle doven dragen een hoorapparaat. Sommigen willen het niet, omdat zij er weinig baat bij hebben of te veel last hebben van de vervorming van het geluid. Anderen willen het niet, omdat zij het hoorapparaat als onderdrukkend ervaren, als een poging om tegen beter weten in horenden van hen te maken. Soms is een hoorapparaat misleidend. Mensen denken vaak dat iemand met een hoorapparaat spraak kan verstaan. Sommige doven vinden het vervelend met een hoorapparaat geluid te horen, omdat de betekenis van het geluid hen ontgaat. Anderen hebben een hekel aan een hoorapparaat omdat het hen zichtbaar doof maakt. Er zijn ook doven die graag een hoorapparaat dragen, ook al kunnen zij geen spraak verstaan. Zij vinden het prettig om een beetje geluid te horen, omdat de werkelijkheid daardoor levendiger wordt. Zij kunnen niet tegen de doodse stilte. Met een hoorapparaat voelen zij zich minder geïsoleerd.

Sommigen dragen dus nooit en anderen dragen altijd een hoorapparaat. Er zijn ook dove mensen die een hoorapparaat selectief gebruiken: voor bepaalde gelegenheden wel en in andere situaties juist niet.

27

8

Horen dove mensen muziek ?

Zonder hoorapparaat horen de meeste doven geen muziek. Met een hoorapparaat kunnen sommige doven bepaalde instrumenten horen, afhankelijk van de aard van het gehoorverlies. Via de trilling van het geluid kunnen doven wel het ritme van muziek waarnemen. Zo kan het prettig zijn om naar een balletvoorstelling te kijken die begeleid wordt door drums. Via de vloer en de stoelen wordt het geluid in de vorm van trilling waargenomen. De houding van doven ten opzichte van muziek is verschillend. Er zijn felle voorstanders en tegenstanders. Het onderwijs aan doven heeft altijd veel aandacht aan muziek besteed en doet dat nog steeds. De meeste dove kinderen hebben tijdens de muziekles hun handen op de klankkast van de piano moeten leggen of moeten 'luisteren' naar trommels.

Men hoopt hiermee dove kinderen gevoel voor ritme bij te brengen, hetgeen van belang is voor het leren van de gesproken taal. Voor het ontwikkelen van ritme, van maatgevoel kan muziek belangrijk zijn, maar er zou meer aandacht moeten zijn voor ritme dat visueel waarneembaar is of voor voelbare ritmes, anders dan van muziekinstrumenten (bijv. drukpers, waterpomp, klopboor).

28

9

Kunnen dove mensen dansen ?

Dove mensen kunnen wel dansen, maar niet op muziek. Vaak lossen zij dit op door in een disco bijvoorbeeld te kijken naar de horende mensen die dansen en het ritme van hen over te nemen. Soms wordt het ritme van de muziek zichtbaar gemaakt door lichtsignalen of wordt er muziek gebruikt die veel trilling met zich meebrengt. Net als sommige horenden hebben sommige doven een sterk ontwikkeld ritmegevoel. Hoewel doven het soms prettig vinden om ritmisch te bewegen, hebben zij toch vaak een hekel aan dansen. Als er gedanst wordt op muziek, wordt hun plezier in het bewegen vaak bedorven door de angst uit de maat te dansen of dóór te dansen als de muziek is gestopt. Maar niet alleen muziek heeft ritme, ook de natuur,

zoals de zee, het heen en weer gaan van het water, de beweging van de bomen in de wind. Sommige doven gaan graag naar ballet omdat zij genieten van de ritmische beweging.

29

10

Waarom hebben dove mensen zo'n vreemde stem?

Luisteren naar hoe anderen spreken is een belangrijke voorwaarde om zelf tot spreken te kunnen komen. Doven horen de stem van anderen niet en hebben dus geen voorbeeld. Daarom moeten zij op een kunstmatige manier leren spreken, zonder dat zij hun eigen stem kunnen controleren. Zij horen niet of zij goed praten. Is de stem te hard of te zacht? Te hoog of te laag? Vaak is de spraak vlak, zonder intonatie. Soms is het ritme niet goed. Er wordt te langzaam gesproken. De articulatie is niet zuiver. Er worden tussenklanken gebruikt, bijvoorbeeld 'whisky' wordt uitgesproken als [wis-se-kie]. Soms is de ademhaling niet goed, is de stand van tong en lippen verkeerd. Woorden worden vaak onjuist uitgesproken. Je moet maar weten dat je 'team' als [tiem] uitspreekt en 'computer' als [kompjoeter]. Dove kinderen besteden heel veel tijd aan het leren uitspreken van bepaalde klanken. Het Nederlands kent 40 klanken. Daarvan zijn er maar 10 herkenbaar. Dove kinderen moesten dus door in de spiegel te kijken naar hun eigen mond en die van de onderwijscracht leren spreken. Zij moeten de trilling van hun eigen stem met die van de leerkracht vergelijken. Zij moeten het gevoel onthouden dat een bepaalde klank geeft in hun keel, mond, tong, kaken en lippen om de klank opnieuw te kunnen maken. Dove kinderen zijn dan ook jaren en jaren bezig om te leren spreken. Als doven elke dag oefenen, kunnen zij hun uitspraak verbeteren. Doen zij dat niet dan gaat hun uitspraak weer snel achteruit. Voor verbetering van hun uitspraak zijn doven afhankelijk van horende mensen. De horende mensen in hun omgeving zijn echter

zo gewend aan de stem en de manier van spreken van de dove dat zij de uitspraak niet zullen verbeteren. Onderling spreken doven meestal zonder stem en spreken zij de woorden niet helemaal uit. Bij het gebaar voor 'communicatie' bijvoorbeeld wordt niet het hele woord gezegd, maar een deel ervan, 'com' of 'communi' (zonder stem).

11

Vinden doven het prettig om hun stem te gebruiken?

De meningen over het gebruik van de stem zijn verdeeld. Onder elkaar gebruiken doven meestal geen stem. Tegenover horenden gebruiken de meeste doven wel hun stem. Dat doen zij automatisch, omdat zij hebben geleerd zich aan de horende maatschappij aan te passen. Het onderwijs aan doven is nog steeds gericht op het leren spreken en spraakafzien, ook al worden er op de meeste scholen gebaren gebruikt. Als doven samenwerken of samenleven met horenden kan het gemakkelijk zijn als doven met stem spreken. Sommige doven vinden het prettig om hun stem te gebruiken tegenover horenden en zijn er trots op als zij worden verstaan. Andere doven vinden het vervelend om hun stem te gebruiken, omdat horende mensen van hun stem schrikken of hen niet begrijpen.

Weer anderen vinden met stem spreken onprettig omdat het hen blokkeert in het uiten van emoties. Het spreken weerhoudt hen van het gebruik van hun eigen taal, gebarentaal. Soms wordt de stem juist wel gebruikt om een emotie te uiten, zoals bij lachen, huilen, zuchten, gillen van woede of plezier.

32

12

Zijn dove mensen extra visueel ingesteld?

Doven kijken beter en zien meer. Zij letten op de expressie van het gezicht en de lichaamshouding en nemen bewegingen scherper waar, ook vanuit de ooghoeken. Zij halen de informatie uit hetgeen ze zien, letten meer op details in een beeld. En vinden daardoor bijvoorbeeld meer dubbeltes dan horende mensen.

33

13

Waarom hebben doven moeite met lezen ?

Een horend kind kent al veel woorden en bijna de hele grammatica, als het op school leert lezen en schrijven. Het leert dan de schriftelijke vorm van de (Nederlandse) taal, die het mondeling al beheerst. Een doof kind van dezelfde leeftijd heeft een kleinere woordenschat. Ieder woord moet worden aangeleerd. Dove kinderen leren woorden niet vanzelf door te luisteren naar gesprekken thuis, in de bus, op de speelplaats, in het park of op de televisie. Gesproken Nederlands is moeilijk voor dove kinderen, geschreven Nederlands dus ook. Als de volwassenen om hen heen (ouders, leerkrachten) gebaren gebruiken, gaat het leren sneller. In gebaren kunnen namelijk nieuwe woorden worden uitgelegd en grammaticale regels worden toegevoegd. Een kleine woordenschat is echter niet het enige probleem. Vaak begrijpen dove mensen een zin wel woord voor woord, maar begrijpen ze de totale betekenis van de zin niet. De structuur van de gesproken en geschreven taal is voor hen moeilijk te doorzien. Bovendien zit de taal ook vol met spreekwoorden en gezegden. Uitdrukkingen als 'ik sta voor paal' of 'ik zakte door de grond' hebben een figuurlijke betekenis, maar worden door doven vaak letterlijk opgevat.

Ongeveer 10% van de doven kan goed lezen, maar zij moeten daar heel hard voor werken. De meeste doven hebben moeite met lezen en hebben er ook een hekel aan. Dove mensen houden veel meer van visuele informatie, tekeningen, foto's. Plaatjes kijken dus. Net als veel horenden overigens. Opvallend is dat dove kinderen, die gebarentaal als eerste taal hebben, gemakkelijker leren lezen. Dat heeft te maken met het feit dat zij tenminste met een taal zijn grootgebracht, namelijk gebarentaal. Met de ene taal als basis leert men sneller een tweede taal.

34

14

Kijken doven veel televisie?

Dove mensen kijken veel televisie, omdat zij niet naar de radio kunnen luisteren. Soms staat de televisie aan, zoals bij horende mensen de radio aanstaat, zonder dat zij er echt naar luisteren. Het gaat meer om het geluid als behang. Zo kijken doven ook naar de televisie met het beeld als behang. Als doven echt naar de televisie kijken, moet een programma wel sterk visueel zijn, zoals sport, natuurfilms, ballet of bewegingstheater, of een programma moet ondertiteld zijn. Daarom kijken doven veel naar buitenlandse speelfilms en series omdat die altijd zijn ondertiteld. Die ondertiteling is echter niet speciaal voor doven, maar voor iedereen. Het nadeel daarvan is dat niet wordt aangegeven wie aan het woord is en dat ook geen extra informatie wordt gegeven over geluiden die van belang zijn voor het volgen van het verhaal, bijvoorbeeld 'er wordt aangebeld' of 'telefoon rinkelt'. Bovendien is die algemene ondertiteling voor een aantal doven moeilijk te volgen, omdat er geen rekening wordt gehouden met hun achterstand op het gebied van de gesproken en geschreven taal. Via Teletekst wordt speciale ondertiteling voor doven doorgegeven. Om die ondertiteling te kunnen ontvangen, moeten doven wel een televisie hebben met Teletekst. Op de pagina's 199, 299 en 399 staat de ondertiteling van het eerste, tweede en derde net. In Groningen wordt de ondertiteling via de kabeltelevisie doorgegeven, zodat de ondertiteling ook op video opgenomen kan worden. De NOS heeft een afdeling die voor de ondertiteling zorgt. Er is een redactie die elke week een keuze maakt uit Nederlandstalige programma's die ondertiteld gaan worden via Teletekst. De redactie zorgt voor

35

een zo gevarieerd mogelijke keus. In de televisiegidsen staan ondertitelde programma's aangegeven met een T. Nederlandstalige programma's die live worden uitgezonden, zijn zelden ondertiteld. Een praatprogramma, zoals 'Sonja' is voor doven daarom nooit te volgen. Ook actualiteitenrubrieken (Achter het Nieuws, Brandpunt, Tros Aktua) zijn meestal niet ondertiteld. Het Jeugdjournaal is elke dag ondertiteld en sinds kort ook het Journaal van acht uur. Omdat deze journaals live worden uitgezonden, moeten ze gelijktijdig worden ondertiteld. Daarvoor maken typisten gebruik van een hele snelle typemachine, die geen letters, maar lettergrepen typt.

HOOFDSTUK 2

BELEVING

15

Hoe voelt het om doof te zijn ?

Kleine kinderen hebben nog niet het besef dat zij doof zijn en wat dat voor gevolgen heeft. Het besef doof te zijn groeit met de jaren. Kinderen hebben tijd nodig om te verwerken dat zij anders zijn dan anderen. De meeste dove kinderen (95%) wordt in een horend gezin geboren. Sommige dove kinderen denken daarom dat zij later, als zij groot zijn, horend zullen worden net als hun ouders. Hoe een kind zich voelt is mede afhankelijk van de houding van de ouders tegenover de doofheid. Als een kind met de ouders kan communiceren met gebaren voelt het zich minder geïsoleerd. Sommige kinderen hebben een goed contact met hun horende broers of zussen, die op natuurlijke wijze bemiddelen tussen hen en leeftijdsgenootjes. Het is ook belangrijk dat de school niet negatief tegenover gebaren staat en dat de onderwijzers gebaren gebruiken, zodat het leren minder moeizaam verloopt. Regelmatig contact met dove volwassenen geeft kinderen de mogelijkheid zich te identificeren. Voor kinderen die in een internaat voor doven zijn opgegroeid is de overgang naar een zelfstandig leven in de horende maatschappij vaak te groot. Als jong volwassene kan iemand een eigen levenspatroon gaan bepalen en zich daardoor prettiger voelen. Iemand kan de keuze doen om naast contacten in de horende wereld ook een plaats te vinden binnen de dovenwereld. Dove vrienden zijn erg belangrijk. Het leven in de horende maatschappij brengt veel problemen met zich mee op het gebied van communicatie en informatie. Het contact met collega's is vaak oppervlakkig. Doven hebben minder kans op promotie omdat ze niet kunnen telefoneren. Zonder tolk kunnen zij werkbesprekingen en vergaderingen niet volgen. Bij verjaardagen of familiefeestjes voelen zij zich vaak buitengesloten. Er wordt vriendelijk geknikt. Men steekt eens de duim om-

hoog: prima, goed. En dat is alles. Boodschappen doen is ook niet makkelijk. Het is heel vervelend om in een winkel iets te bestellen en het personeel verstaat je niet, terwijl de andere klanten je aangapen. Supermarkten zijn daarom een uitkomst. Bezoeken aan de huisarts, het ziekenhuis, de notaris of een advocaat, zijn zonder een doventolk een belasting.

In de dovengemeenschap voelen veel dove mensen zich thuis, omdat daar (vrijwel) geen taalproblemen zijn. Doofheid is dus geen medisch maar een sociaal probleem. Onder doven of bij horenden die erg duidelijk praten of goed kunnen gebaren vormt de doofheid geen belemmering voor de communicatie.

16

Missen dove mensen geluid ?

Voor mensen die doof geboren zijn of voor het derde jaar doof zijn geworden, is geluid onbekend. Zij missen het geluid niet, omdat zij niet weten wat het is. Horende mensen hebben echter de neiging om doven, het gemis van geluid aan te praten. Voor horenden is geluid een onmisbaar onderdeel van hun gevoelsleven. Die afhankelijkheid van geluid brengen zij bewust of onbewust over op doven. Het liefst zouden zij van doven horenden willen maken. Daarmee geven zij doven de onuitgesproken boodschap dat zij gebrekkig zijn en maken het voor doven des te moeilijker hun doofheid te accepteren. Mensen die op latere leeftijd doof zijn geworden, weten wat geluid is en missen het daarom eerder, vooral muziek en stemmen.

Maar het belangrijkste punt is: als je niet kan horen, is omgaan met horende mensen zo moeilijk. Je mist niet het geluid, maar de communicatie en de informatie die het geluid met zich meebrengt.

17

**Willen doven graag
horend worden ?**

De meeste doven zouden liever horend geweest zijn, maar nu zij eenmaal doof zijn, willen ze niet graag alsnog horend worden. Doof zijn is niet alleen 'niet kunnen horen', doof zijn brengt ook een andere belevingswereld, taal en cultuur met zich mee, kortom een eigen identiteit. Er zijn ook hele discussies over het 'cochleair implantaat'. Middels een operatie kunnen er elektroden op het slakkenhuis in het binnenoor worden aangesloten. Deze elektroden stimuleren de gehoorzenuw. Een cochleair implantaat betekent niet dat iemand horend wordt, maar in het beste geval slechthorend. Door de operatie kunnen doven iets meer horen en het geluid door training leren gebruiken voor de communicatie. Tot nu toe worden cochleaire implantaten alleen ingebracht bij volwassen (plots)-doven.

42

18

Wat is erger: blind of doof?

De vraag wat erger is: blind of doof, is eigenlijk onzinnig. Toch vragen veel horende mensen zich wel eens af wat zij erger zouden vinden: om doof te worden of blind. Vaak lijkt het hen erger om blind te zijn. Ze trekken die conclusie omdat ze meer weten over blinde mensen dan over doven en zich blindheid beter kunnen voorstellen dan doofheid. Je ogen kan je sluiten maar je oren niet. Dove mensen zelf hebben daar verschillende meningen over. De meesten verkiezen doofheid boven blindheid. Doven zijn gewend om hun ogen te gebruiken en hebben die ook hard nodig. Daarom lijkt het verlies van hun gezichtsvermogen hen vreselijk. Bovendien brengt blindheid ook een vorm van afhankelijkheid met zich mee, die doven niet hebben.

Doven kunnen gaan en staan waar ze willen, autorijden, reizen, op vakantie gaan en van de natuur genieten. Blinden zijn vaak afhankelijk van begeleiding. Aan de andere kant kunnen blinden volledig contact hebben met horenden omdat zij de taal van de meerderheid kunnen verwerven. Zij kunnen studeren en worden geaccepteerd in leidinggevende beroepen.

43

19

Hebben doven meer problemen dan horenden?

Onderzoek in het buitenland wijst uit dat drie tot vijf maal zoveel doven als niet-doven psychische problemen hebben. Die problemen zijn meestal een gevolg van het gebrek aan communicatie en dus contact. Dove mensen worden snel eenzaam. In hun familie, gezin, op het werk, in de gezondheidszorg, het welzijns-werk, kortom: overal komen zij het gebrek aan communicatie tegen.

44

20

Waar kunnen doven met psychische problemen terecht?

Vaak waren (en zijn) doven afhankelijk van hun familie of vrienden, als zij problemen hebben. De meeste hulpverleners kunnen namelijk niet gebaren. Daarnaast konden doven zich wenden tot het maatschappelijk werk voor doven, dat, behalve in Amsterdam, verbonden was aan de doveninstituten. Dat betekende dat doven met hun problemen 'weer terug naar school moesten', waardoor zij langer afhankelijk bleven van de school. Een vreemde en ongezonde situatie. Sinds kort is het maatschappelijk werk voor doven verzelfstandigd in de MADIDO (Maatschappelijke Dienstverlening aan Doven).

Momenteel zijn er bijna geen hulpverleners in de tweede lijn, zoals psychologen, psychiaters en sociaal-psychiatrisch verpleegkundigen, die met doven kunnen communiceren. In twee psychiatrische ziekenhuizen is men bezig om een afdeling op te zetten voor doven met ernstige psychiatrische problemen; een afdeling voor volwassenen en één voor kinderen.

De RINO Noord-Holland (Stichting Regionale Instelling Nascholing en Opleiding) is een opleidingsinstituut dat nascholing geeft aan mensen die in de geestelijke gezondheidszorg werken. Sinds kort verzorgt de RINO Noord-Holland een cursus 'Psychische Hulpverlening aan Prelinguaal Doven'. In deze cursus krijgen hulpverleners een basistraining in gebaren, volgen lezingen, brengen werkbezoeken en oefenen in de vorm van rollenspelen. Doven zijn bij deze cursussen betrokken als docent of als informant.

45

Tenslotte is er het Platform Psychische Hulpverlening aan Doven. Daarin zijn de overheid, de Dovenraad, de FODOK (Nederlandse Federatie van Organisaties van Ouders van Dove Kinderen), de dovenscholen en -instituten en de GGZ vertegenwoordigd. Dit platform wil de hulpverlening aan doven helpen verbeteren. Ook op Europees niveau is er een commissie die hetzelfde nastreeft.

21

Zijn er dove hulpverleners?

Sinds enkele jaren zijn er een paar dove maatschappelijk werk(st)ers. Zij hebben een hogere beroepsopleiding gevolgd met behulp van een doventolk. Deze opleiding tot maatschappelijk werker is echter gericht op de horende maatschappij. Speciale kennis over de dovencultuur wordt op die opleiding niet behandeld. De docenten hebben ook geen ervaring in de problemen die het doof zijn met zich meebrengt. De doven die zo'n opleiding volgen, moeten dus de informatie vertalen naar de dovenwereld toe. Zij staan met het ene been in de horende wereld en met het andere been in de dovenwereld. In de horende wereld leren ze moeilijke woorden, theorieën en komen ze in een 'praatcultuur' terecht, in de dovenwereld moeten zij weer vloeiend kunnen gebaren.

Over het algemeen vinden doven het prettig om hulp te krijgen van een dove hulpverlener, omdat deze dezelfde taal gebruikt en het doof zijn uit eigen ervaring kent. Soms hebben doven liever een horende hulpverlener, omdat ze toch denken dat horenden het beter weten dan doven. Of omdat ze bang zijn dat de dove maatschappelijk werk(st)er informatie zal doorvertellen aan bekenden. Iedereen kent namelijk iedereen in de dovenwereld.

Er zijn in Nederland geen dove psychologen en psychiaters, zoals in Duitsland en Amerika. Er is wel iemand die medicijnen studeert en zich daarna wil specialiseren tot psychiater.

22

Hebben doven een andere persoonlijkheid ?

Sommige mensen (ook hulpverleners) denken dat doven wantrouwend en achterdochtig zijn, kinderlijk en eenvoudig, agressief en egocentrisch. Als doven dergelijk gedrag vertonen, is dat meestal een gevolg van gebrek aan communicatie en informatie. Doven begrijpen heel vaak niet wat er wordt gezegd. Mensen praten en lachen en de doven weten niet waarover. Dat maakt wantrouwend en achterdochtig. Zij hebben het gevoel dat er over hen wordt gepraat en om hen wordt gelachen. Net als horende mensen in het buitenland, als zij de taal niet verstaan, soms denken dat het gesprek over hen gaat. Vaak wordt er inderdaad over doven gepraat waar ze bij zijn. Van jongs af aan maken doven mee dat horende ouders met de horende dokter of onderwijzer praten over hun dove kind, zonder dat het kind het gesprek kan volgen. Ook op verjaardagsfeestjes wordt er naar hen gekeken en over hen gepraat. Horende collega's praten uren en uren met elkaar en als de dove vraagt 'waar praten jullie over?', is het antwoord vaak 'o, niet belangrijk' of 'over de vakantie'. En meer niet. Gebrek aan contact, aandacht en respect kan leiden tot agressiviteit. Doven willen dat er naar hen geluisterd wordt en dat zij serieus worden genomen. Vaak vluchten horende mensen weg als zij ontdekken dat iemand doof is. Dat leidt tot machteloze woede, die soms wordt omgezet in een agressieve daad.

Doven zijn niet van zichzelf kinderlijk, maar zij krijgen te weinig informatie. Zij kennen de maatschappelijke regels niet of onvoldoende. Horenden studeren, luisteren naar de radio, lezen de kranten, kijken televisie, gaan naar theater. Doven weten vaak niet wat hoort en wat niet hoort. Hele eenvoudige dingen weten zij niet, omdat niemand het hen heeft verteld.

Op de dovenschool of het -instituut leven zij in een beschermde wereld. Vaak worden zij onvoldoende voorbereid op de horende maatschappij. Doven zijn af en toe egocentrisch, omdat zij geen informatie krijgen van anderen. Andere mensen vertellen niets over hun leven. Dus weten doven niet hoe horenden leven en wat voor problemen zij hebben. Doven vragen wel aan horende familieleden om hulp bij problemen, maar andersom gebeurt dat bijna nooit. Doven vertellen veel over zichzelf omdat anderen hen niets vertellen, en als anderen hen wel iets vertellen, begrijpen de doven vaak niet wat zij zeggen. Tenslotte zijn er onder doven net zoveel verschillen in persoonlijkheid als bij horende mensen.

23

Gaan dove mensen anders met elkaar om?

Mensen zijn toevallig doof. Doven hebben elkaar niet gekozen. Zij zijn min of meer gedwongen om met elkaar om te gaan. Die omgang is wel prettig, omdat zij onderling hun eigen taal kunnen gebruiken. Maar dat is niet hetzelfde als bevriend zijn. Horende mensen kunnen gemakkelijker hun vrienden kiezen, voor doven is de keuze veel beperkter. Doven zijn dus lotsverbonden. Iedereen kent iedereen in de Nederlandse dovenwereld via sport, feesten, bijeenkomsten en vergaderingen. Er wordt onderling veel getrouwd. Doven vormen eigenlijk een grote familie, een dorpsgemeenschap. Er wordt veel geroddeld, maar er is ook een sterke solidariteit. Men zou zelfs kunnen zeggen dat doven in een werelddorp leven. Zij hebben regelmatig internationale contacten,

omdat zij zich op z'n minst even sterk verbonden voelen met doven uit andere landen als met horende landgenoten. Zij voelen zich vaak vreemdeling in eigen land. Over het algemeen zijn doven expressiever dan horende mensen, zij raken elkaar vaker aan en er is een warme manier van omgaan met elkaar.

50

24

Hoe denken dove mensen?

Hoe dove mensen denken is afhankelijk van het feit of zij met taal zijn grootgebracht en zo ja, met welke taal. Zonder taal kan men niet denken. Men kan voorwerpen, mensen, dieren en gebeurtenissen geen naam geven. Zonder taal is de wereld een samenraapsel zonder onderling verband. Om zich gebeurtenissen te kunnen herinneren en plannen te kunnen maken voor de toekomst is taal een noodzakelijke voorwaarde. Zonder taal is er geen verleden, geen heden en geen toekomst. Het kost doven een grote inspanning om een gesproken taal te verwerven. Dat gaat uitermate langzaam. Zolang zij een taal, welke dan ook, niet volledig beheersen, kunnen zij ook niet optimaal denken. Doven die dus oraal zijn opgevoed, dat wil zeggen met een gesproken taal en met uitsluiting van gebarentaal moeten zich dus behelpen. Gebarentalen zijn voor doven op natuurlijke wijze te leren. Zij kunnen met een gebarentaal een zelfde taalontwikkeling in een zelfde tempo doormaken als horende kinderen met een gesproken taal. Gebarentaal heeft dan een zelfde functie in het denken als een gesproken taal. Sommige doven gebaren als zij denken, vergelijkbaar met horende mensen die in zichzelf praten. Soms gebaren doven ook als zij een tekst lezen, om te kunnen begrijpen wat er staat, vergelijkbaar met horenden die hardop lezen. En zoals horenden praten in hun slaap, wordt menige partner wakker van een dove wederhelft die 'hardop' droomt.

51

25

Wat is dovencultuur ?

Dove mensen leven in veel opzichten hetzelfde als horende mensen. Zij eten, wonen, kleden zich, stemmen, lezen, schrijven, trouwen enz. net als hun horende landgenoten. Het belangrijkste verschil is hun taal, gebarentaal en alles wat daarmee te maken heeft (poëzie, theater, verhalen vertellen, moppen). Verder hebben doven in sommige opzichten een andere manier van leven. Zij hebben meer internationale contacten en gaan anders met elkaar om (warmer, lichamelijker). Vaak hebben zij gemeenschappelijke herinneringen aan de periode op de school voor doven of het doveninstituut. Ook als volwassenen brengen zij vanuit lotsverbondenheid een deel van hun vrije tijd met elkaar door. Dove mensen benadrukken dat zij in de eerste plaats een culturele minderheid zijn en pas in de tweede plaats een groep mensen met een handicap.

HOOFDSTUK 3

MAATSCHAPPELIJK FUNCTIONEREN

26

**Kunnen doven zelfstandig
leven ?**

In principe kunnen dove mensen alles, behalve horen. Doven kunnen zelfstandig wonen, de huishouding doen, koken, boodschappen doen, kinderen opvoeden, administratie voeren, werken, op vakantie gaan, auto rijden, leiding geven, studeren enz. Voorwaarde is echter wel dat de privé- en werksituatie aan het niet kunnen horen zijn aangepast, zodat doven voor informatie en communicatie niet steeds afhankelijk zijn van horenden.

27

Trouwen doven met doven?

De meeste doven (ongeveer 70%) trouwen of wonen samen met een dove partner. De communicatie met een dove partner is veel gemakkelijker. Men gebruikt dezelfde taal en heeft dezelfde ervaringen.

Van de overige doven heeft ongeveer de helft een slechthorende partner en de andere helft een horende partner. Bij de voorkeur voor een horende partner spelen, behalve liefde, verschillende factoren een rol. Sommige doven hebben liever een horende partner, omdat zij graag tot de horende wereld willen behoren. Meestal gebaren zij niet met hun partner en spreken met stem. Deze doven hebben vaak ook weinig contact met andere doven. Liever niet zelfs. Zij doen hun best om zo min mogelijk 'doof' te zijn. Soms vinden doven het prettig om een horende partner te hebben, omdat

deze veel voor hen kan doen, zoals tolken, telefoneren, helpen in het bedrijf en informatie geven over de horende maatschappij.

De laatste tijd is er meer emancipatie onder doven en zijn zij zich ook bewuster geworden van hun menszijn, hun gelijkwaardigheid. Vanuit die gelijkwaardigheid hebben sommige doven relaties met horenden. Meestal gebaren zij wel met hun horende partner en kent de partner ook de gebarentaal en de dovencultuur. Vaak hebben beiden ook contacten in de dovenwereld en zijn ze zelf daarin actief.

56

28

Wat voor beroepen hebben dove mensen?

In principe kunnen doven alle beroepen uitoefenen, behalve die beroepen waarbij geluid een rol speelt, zoals telefonist, programmamaker bij de radio, geluidsman en dergelijke. In de praktijk hebben doven vaak beroepen die met handwerk te maken hebben, zoals (glas-)instrumentmaker, goudsmid, huisschilder, typist, timmerman, horlogemaker, schoenmaker, stoffeerder, tuinman, tandtechnicus. Dat komt omdat de scholen niet openstonden voor andere mogelijkheden. De school had als het ware een lijstje met beroepen, die voor doven geschikt werden geacht, dus handarbeid. Vroeger konden doven niet studeren, omdat er geen tolken waren. Gebarentaal was vroeger min of meer verboden. De laatste paar jaren zijn er tolken in Nederland en wordt gebarentaal meer en meer erkend. Nu studeren er doven voor maatschappelijk werker, dokter, psychiater, onderwijzer enz. In Amerika is er een universiteit voor doven, de enige op de wereld, Gallaudet University. Daar kunnen doven van alles studeren, wiskunde, theaterwetenschappen, psychologie, management enz. Op Gallaudet is 30% van de wetenschappelijk medewerkers zelf doof. In Amerika zijn dove professoren, wiskundigen, psychiaters, directeuren, taalwetenschappers, managers en computerdeskundigen al geen uitzondering meer. 'Doven kunnen alles, behalve viool spelen,' zei de dove president van Gallaudet University in Washington tijdens het wereldcongres The Deaf Way, dat in juli 1989 werd gehouden. Dove mensen kunnen alles totdat het tegendeel is bewezen. Op grond van het doof zijn alleen mag niet te vlug gezegd worden: dat kan een dove niet. Van groot belang is het geloof van de opvoeder en onderwijzer in de mogelijkheden van het dove kind.

57

29

Hoe is het contact tussen doven en hun horende collega's ?

Individuele contacten met collega's zijn over het algemeen redelijk goed. Horende collega's doen hun best om langzaam te spreken en raken gewend aan de stem van de dove. Steeds meer horende collega's van doven volgen een gebarencursus om de communicatie te verbeteren. Contacten met collega's als groep zijn meestal slecht. In de pauze zitten horende collega's vaak te praten of te kaarten en dan is de dove alleen. Tijdens werkbesprekingen kunnen doven meestal niet volgen wat er wordt gezegd. Vaak vergeten horende collega's om hun dove collega bij het gesprek te betrekken of vatten zij het gesprek niet goed samen. Onder het werk kunnen horenden met elkaar praten, omdat zij elkaar niet hoeven aan te kijken. De dove collega kan hier niet aan deelnemen. Horenden zijn soms ook lang aan het telefoneren en de dove weet dan niet waar het over gaat.

Met de komst van de wettelijke regeling, waarin bepaald is dat doven recht hebben op een tolk voor 10% van hun werktijd is een deel van de problemen opgelost. Voor vergaderingen en werkbesprekingen kan een dove nu een tolk aanvragen. Er zijn echter werkgevers die bij bepaalde vertrouwelijke besprekingen geen tolk willen hebben! Doven zijn vaak afhankelijk van hun horende collega's wat telefoneren betreft. Er bestaat de mogelijkheid om een teksttelefoon aan te vragen op het werk. Sommige werkgevers willen dat niet, omdat ze bang zijn dat ze de teksttelefoon moeten betalen (en dat klopt niet) of omdat ze het niet nodig vinden. Een teksttelefoon, alleen maar voor privégebruik, vinden zij overbodig. Die werkgevers vergeten dat ook horenden af en toe naar huis bellen, om te zeggen dat ze iets later komen, om te informeren hoe het met een ziek kind gaat, of om de loodgieter te bellen.

58

30

Kunnen doven leiding geven?

In principe kunnen doven leiding geven. In Amerika zijn dove managers, directeuren, hoofden van afdelingen. Meestal hebben zij een eigen tolk, die overal mee naar toe gaat. In Nederland is het nog niet zover. Er zijn nog maar weinig doven in Nederland met een hogere opleiding. Zelfs doven met een hogere opleiding krijgen niet de kans om leiding te geven met als argument dat zij niet kunnen telefoneren en de gesproken taal niet zonder tolk kunnen volgen. Er zijn wel doven die leiding geven, maar vaak in een dovenorganisatie, zoals de voorzitter van de Dovenraad of bestuursleden van welzijnsstichtingen voor doven. Er zijn enkele doven die als zelfstandige werken of leiding geven aan horenden. Vaak zijn dit doven die goed spreken en sterk zijn in spraakafzien.

59

31

Hebben doven een belangenorganisatie?

De Stichting Nederlandse Dovenraad is een organisatie die voor de belangen van doven opkomt. De Dovenraad heeft veel tot stand gebracht: Teletekst(1981), teksttelefoon(1984), Nieuws voor Doven en Slechthorenden, tolkenopleiding, tolkendienst, opleiding voor gebarendocenten, gebarencursussen en de oprichting van de Maatschappelijke Dienstverlening aan Doven(MADIDO). Bij de Dovenraad zijn veertien regionale welzijnsstichtingen aangesloten.

60

32

Zijn er dove kunstenaars?

Er zijn dove schilders, tekenaars, toneelspelers, mimespelers, fotografen, goochelaars, beeldhouwers enz. Dove beeldend kunstenaars hebben zich verenigd in de Kunstkring Hendrick Avercamp. Enkele dove toneelspelers hebben zich verenigd in het Handtheater, dat als doelstelling heeft: het vertalen van 'horende' toneelstukken en het zelf ontwikkelen van producties in gebarentaal. Daarnaast geven de spelers van het Handtheater workshops in non-verbale expressie en gebarentaal. Bij het Handtheater zijn, behalve het Waterteater (zonder h), ook de kindertheatergroepen Wapper en Klaproos aangesloten. De Stichting Mimelot heeft als doelstelling het geven van dramatische vorming aan dove kinderen en jongeren. De Stichting Vi-taal beheert een grafisch ontwerp bureau voor visuele communicatie.

61

33

Zijn er boeken door
doven geschreven ?

Henk Betten heeft het boek 'Bevrijdend gebaar' geschreven, waarin het leven van H.D. Guyot, die 200 jaar geleden het instituut voor doven in Groningen oprichtte, wordt beschreven. Daarnaast is er een gedenkboek uitgegeven door de Nederlandse Christelijke Bond van Doven (NCBD), dat is geschreven door Jaap Rodenburg. Verder zijn er boeken verschenen waar doven aan hebben meegewerkt, zoals 'Het Handalfabet', een boek over de geschiedenis en achtergronden van het handalfabet van doven en publicaties van de Dovenraad. De laatste jaren zijn er ook een aantal scripties verschenen, die doven in het kader van hun opleiding hebben geschreven. In het buitenland zijn ook boeken van doven uitgegeven. Al in 1779 schreef de Fransman Pierre Desloges 'Observations'. Verder schreef de Amerikaanse Frances Parsons 'I didn't hear the dragon roar' (Ik hoorde de draak niet brullen), waarin zij haar reis door het hart van China beschrijft. Leo Jacobs schreef een boek over zijn ervaringen als dove in een horende wereld, 'A deaf adult speaks out' (Een dove volwassene spreekt zich uit) en David Wright geeft een impressie van doof zijn in het boek 'Deafness' (Doofheid). In 1988 kwam 'Deaf in America' (Doof in Amerika) van Carol Padden en Tom Humphries op de markt, waarin zij allerlei aspecten van de dovencultuur (humor, gebarentaal, poëzie) beschrijven. Tenslotte zijn er in de Scandinavische landen en de Verenigde Staten talloze wetenschappelijke publicaties verschenen op het gebied van gebarentaal en dovencultuur, geschreven door doven.

62

34

Hebben doven een eigen
krant?

Doven hebben geen eigen krant, maar wel een eigen maandblad 'Woord en Gebaar', dat door de Dovenraad wordt uitgegeven. Hierin staan artikelen die de dovenwereld betreffen. De plaatselijke welzijnsstichtingen hebben meestal ook een eigen blad, zoals 'Doven en Welzijn' van de Stichting Welzijn Doven in Amsterdam e.o. (SWDA). Ook de sportverenigingen brengen nieuwsbrieven of maandbladen uit.

63

Zijn er televisieprogramma's voor en door doven?

In Nederland is er alleen het 'Nieuws voor Doven en Slechthorenden', dat enkele malen per dag op televisie wordt uitgezonden. Dit is een geschreven nieuwsrubriek. Op de Teletekstopagina's 514 tot en met 518 wordt ook speciale informatie voor doven vermeld:

514: informatie voor doven en slechthorenden

515: dovensport

516: activiteiten voor doven en slechthorenden

517: ondertiteling vandaag

518: ondertiteling vooruitblik

In het buitenland bestaan wel televisieprogramma's voor doven, waarin actuele onderwerpen uit de horende wereld en uit de dovenwereld aan de orde komen. In Duitsland wordt wekelijks het programma 'Sehen statt Hören' uitgezonden en in Engeland is het programma 'See Hear' elke week te zien. Het Duitse programma heeft overigens een horende redactie, maar er zijn wel dove mensen bij betrokken. Aan het Engelse programma werken ook doven mee, onder andere als presentator.

In Amerika zenden wekelijks 100 televisiestations het programma 'Deaf Mosaic' uit, dat ook door een televisiestation in Tokio wordt overgenomen. Dit programma wordt door doven gemaakt. De regisseur en de cameramensen zijn doof. Daarvoor is een eenvoudige aanpassing gemaakt. Bovenop de monitor van de camera staat een extra monitor waarop de cameraman/-vrouw de regie-aanwijzingen in gebarentaal kan volgen. Deaf Mosaic heeft de Emmy Award gekregen, dat is een bekende televisieprijs in Amerika.

De Dovenraad wil ook een televisieprogramma voor doven in Nederland en dat is niet zo'n vreemde eis. Blinde mensen hebben een eigen programma op de radio en andere culturele minderheden hebben eigen radio- en televisieprogramma's. Tot nu toe heeft alleen de VPRO de serie 'De Gebarenwinkel' uitgezonden, waarin dove mensen een verhaal in gebarentaal vertellen. Hoewel de serie in principe voor kinderen is gemaakt, keken er ook veel volwassenen naar.

36

Zijn er sportverenigingen voor doven?

Sport is bij doven heel populair. In Nederland bestaat de Koninklijke Nederlandse Doven Sportbond (KNDSB). Daarbij zijn 55 sportverenigingen aangesloten op het gebied van tennis, voetbal, zwemmen, waterpolo, volleybal, schieten, tafeltennis, bowling, zaalvoetbal en schaken. Elke vier jaar worden de Wereldspelen voor Doven gehouden. Er is op het gebied van sport ook veel internationale uitwisseling.

66

37

Gaan doven uit?

Ook doven hebben een uitgaansleven, maar dat ziet er wel anders uit dan bij horende mensen. Men gaat vaker bij elkaar op bezoek of treft elkaar in de dovenclub. Verhalen en moppen vertellen is populair. Doven gaan graag naar de bioscoop, maar niet naar de Nederlandse films, omdat die geen ondertiteling hebben. Concerten en musicals zijn uiteraard ontoegankelijk. Er zijn wel liefhebbers van ballet. Theater wordt slechts door een kleine groep doven bezocht, omdat het zonder doventolk niet of nauwelijks te volgen is. Verschillende clubs van dove jongeren houden regelmatig disco-avonden, die ook door horende jongeren, vrienden of broers en zussen van doven, bezocht worden. De muziek staat vaak hard of wordt visueel omgezet in lichtflitsen.

67

38

Kunnen doven autorijden?

Bijna alle doven hebben een rijbewijs. Zij hebben de auto nodig voor hun sociale contacten. Ook moeten ze vaak persoonlijk ergens naar toe, omdat ze minder makkelijk kunnen bellen. Doven zijn sterk visueel ingesteld en letten goed op in het verkeer. Ze worden niet afgeleid door bijvoorbeeld een radio in de auto. Ze hebben een breder blikveld. Als er een defect aan de motor is, horen zij dat niet, maar ze voelen het wel. Uiteraard horen ze geen sirenes van politie, brandweer of ziekenauto's, maar ze zien snel aan het gedrag van andere automobilisten dat er een ziekenwagen of zo nadert. Doven besturen ook vrachtauto's en rijden motor. In Amerika zijn zelfs dove piloten van privévliegtuigen. Zij maken alleen gebruik van vliegvelden zonder radioverkeer.

68

39

Hoe wordt een dove 's morgens wakker?

Doven worden niet wakker van geluid, maar wel van licht en trilling. Tegenwoordig zijn er verschillende soorten wekkers in de handel die hierop zijn gebaseerd (informatie hierover is te verkrijgen bij de firma's Goedhart en Auditech, zie achterin). Er zijn flitswekkers, die iemand wakken met felle flitsen. Verder bestaat er een vibratorwekker, een platte ronde schijf, die je onder het hoofdkussen legt en die wekt door trilling. Dove kinderen worden vaak door horende gezinsleden gewekt, maar het zou beter zijn als kinderen al op jonge leeftijd een eigen wekker zouden hebben. Sinds kort heeft elk doof kind van 5 jaar en ouder recht op een wek- en waarschuwingssysteem. Ouders vullen een aanvraagformulier voor de AAW (Algemene Arbeidsongeschiktheids Wet) in op naam van hun kind.

De bedrijfsvereniging blijft eigenaar van het systeem en geeft het aan het kind in bruikleen. Vroeger bestonden er geen wekkers voor doven. Sommige doven hadden een natuurlijke klok en werden vanzelf op tijd wakker. Er wordt ook verteld over een dove vrouw die precies acht uur voordat ze op moest staan een glas water dronk. Voor haar was dat een onfeilbaar middel.

69

40

Hoe weet een dove dat er aangebeld wordt?

Doven horen de bel niet, dus moeten ze de bel zien. De meeste doven hebben een flitsbel. Dat is soms een afzonderlijk systeem. Dan zijn er op verschillende belangrijke plaatsen in huis (keuken, zitkamer, slaapkamer) lampen aangebracht die gaan flitsen als er wordt aangebeld. Soms is de bel aangesloten op een schemerlamp. Als er overdag wordt gebeld gaat de lamp steeds even aan en 's avonds gaat de lamp steeds even uit. Af en toe zien doven de bel toch niet, omdat ze bijvoorbeeld even naar de WC zijn (waar meestal geen flitslamp is), in de tuin zitten of in slaap zijn gevallen. Vroeger bestonden er geen technische hulpmiddelen. Doven bedachten toen allerlei oplossingen. Zo maakten sommige doven een omlaagklappend plankje in de huiskamer.

Daarop legden ze een zware steen. De steun van het plankje was met een touw verbonden aan de trekbel. Als er iemand belde, viel de steen naar beneden op de (meestal) houten vloer. Zij voelden de trilling en deden open.

41

Kunnen doven uit verschillende landen elkaar gemakkelijk begrijpen ?

Gebarentaal is geen wereldtaal. Gebarentalen verschillen van elkaar zoals de gesproken talen. Zo bestaat er bijvoorbeeld een Franse, Duitse, Zweedse en Amerikaanse gebarentaal. Toch communiceren doven uit verschillende landen gemakkelijker met elkaar dan horenden. Dat komt omdat, voor zover bekend, gebarentalen enkele gemeenschappelijke eigenschappen hebben. Het gebruik van de ruimte waarin gebaren worden gemaakt (de 'signing space' of gebarenruimte) bijvoorbeeld is vergelijkbaar. Verder maken doven allemaal gebruik van expressie en pantomime. Als ze zien dat iemand iets niet begrijpt, zoeken ze meteen naar een andere manier om het te vertellen. Ze zijn gewend om onbegrijpelijke taal aangeboden te krijgen en daaruit de betekenis te halen. Horenden zijn hierin minder flexibel. Bovendien hebben doven vaker internationale contacten en leren ze ook elkaars gebarentalen een beetje.

42

Hoe communiceren dove mensen in het donker?

Dove mensen communiceren meestal niet in het donker. Voor communicatie in gebarentaal is licht nodig. Voor kleine berichten wordt soms wel gebruik gemaakt van gebaren of vingerspelling op het lichaam (je vingerspelt de W en de C, zodat de ander weet dat je even naar de WC gaat). Dove echtparen hebben soms een lamp op een dimmer aangesloten. Als ze willen communiceren gaat de lamp even hoger aan.

74

43

Hoe maken dove mensen ruzie?

Dove mensen maken grote, felle gebaren als ze ruzie maken. De gezichtsexpressie is heel kwaad. Sommigen gebruiken hun stem, ook als de ander die niet hoort, om hun emotie te uiten. Men stampt op de vloer om elkaars aandacht te trekken of kijkt weg om de communicatie te verbreken. Niet kijken is niet luisteren. Vanzelfsprekend bestaan er in gebarentaal ook grove scheldwoorden en beledigingen.

Horende partners moeten vaak aan de manier van ruzie maken wennen. Zij zijn een dergelijke sterke expressie van gezicht en lichaam niet gewend.

75

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, moeten we eerst een onderscheid maken:

- doven telefoneren met andere doven,
- doven telefoneren met horenden.

Doven bellen elkaar onderling via de teksttelefoon of Visicom. Als de telefoon gaat, begint er een lamp te flitsen. De teksttelefoon bestaat uit een toetsenbord, zoals bij een computer, en een beeldschermje met twee regels. De Visicom heeft een toetsenbord en een monitor. De een typt en bij de ander verschijnt de boodschap op het beeldscherm. De ander typt het antwoord enz. De teksttelefoon en de Visicom worden vergoed via de AAW (Algemene Arbeidsongeschiktheids Wet). Bellen via de teksttelefoon en Visicom is duur, omdat het verzenden van de tekst langer duurt dan spreken. Hoewel alle doven blij zijn met deze voorzieningen (het is beter dan niets), zijn er ook minder positieve kanten:

- niet alle doven kunnen goed lezen en schrijven, dus ontstaan er misverstanden doordat informatie niet goed overkomt,
- de teksttelefoon heeft maar twee regels, waardoor informatie snel verdwijnt,
- de Visicom heeft een duidelijk scherm, maar is op afstand makkelijk mee te lezen, waardoor de privacy geschaad kan worden,
- er is niet te zien hoe iemand iets bedoelt. Als iemand typt 'doe niet zo mal' is hij dan kwaad, vriendelijk of maakt hij een grapje?
- teksttelefoon en Visicom kunnen moeilijk worden meegenomen in tas of jaszak.

Doven en horenden kunnen ook met elkaar telefoneren. Horenden kunnen natuurlijk een teksttelefoon of Visicom aanschaffen. Dat doen zij meestal niet, omdat deze voorzieningen zo duur zijn en zij de kosten van aanschaf niet vergoed krijgen. Sinds kort kunnen horenden een Teletoeets aanschaffen, die aanzienlijk goedkoper is dan een teksttelefoon. De Teletoeets heeft een eenvoudig toetsenbord en een koptelefoon. Als een dove en horende elkaar bellen, moet de dove spreken en de horende typen. Op dezelfde wijze kan een horende ook gebruik maken van een toondruktoestel (TDK) van de PTT. Over het toetsenbord van het druktoestel leg je een kaartje, met uitsparingen voor de toetsen. Met behulp van de toets met een * (links onderaan) en de toets met een # (rechts onderaan) maak je van de cijfer-toetsen letters:

* 1 = A, 1 = B, # 1 = C, * 2 = D, 2 = E, # 2 = F enz.

De horende typt, de dove spreekt. Dat gaat niet gemakkelijk. De horende kan niet zien, wat hij of zij zelf typt, terwijl de dove niet verstaat wat hij of zij zelf zegt. Bovendien moet de horende typen, maar ook de hoorn vasthouden. Er is nogal wat oefening voor nodig om met behulp van een druktoestel met cijfers foutloos en snel te typen. Voordeel is dat je zo'n kaartje altijd met je mee kunt nemen. De horende moet de stem van de dove goed kennen. Tenslotte de laatste mogelijkheid. De PTT heeft een bemiddelingservice Teleplus geheten (06-8410). De telefonist van Teleplus heeft via een teksttelefoon verbinding met de dove en typt hetgeen de horende zegt aan de dove en vertelt hetgeen de dove typt aan de horende.

De bemiddeling via Teleplus kost 40 cent per minuut. Doven vinden het soms vervelend om via Teleplus te bellen, omdat het gesprek daardoor minder privé wordt. Soms bemoeien telefonisten zich wel eens met de gesprekken.

45

Kunnen doven liplezen ?

De term 'spraakafzien' verdient de voorkeur boven 'liplezen'. Er wordt namelijk niet alleen naar de lippen gekeken, maar ook naar de tong bijvoorbeeld. De meeste doven kunnen spraakafzien, maar dat wil niet zeggen dat ze zonder meer alles wat gezegd wordt kunnen aflezen. Integendeel. De Nederlandse taal kent 40 klanken en daarvan zijn maar 10 klanken duidelijk herkenbaar, dus 25%. Klinkers zijn wel redelijk af te lezen, maar een aantal medeklinkers niet. Het verschil tussen 'paard, baard en maart' is niet te zien. Het verschil tussen 'groen' en 'rood' bijvoorbeeld ook niet. Als mensen snel praten, een stijve bovenlip of hangende snor hebben, een sigaret in de mond laten bungelen, kauwgum kauwen, een slecht passend kunstgebit hebben of in het donker zitten, is spraakafzien onmogelijk! Bovendien is de kennis van de Nederlandse taal van veel doven beperkt en begrijpen ze daarom niet wat ze aflezen. Toch lijkt het af en toe alsof doven alles van de lippen kunnen aflezen. Hoe komt dat dan? Dat is een kwestie van raden. Als iemand zegt: 'ik ga op vakantie in maart' en de dove leest af 'ga' en 'vakantie', raadt hij dat het laatste woord 'maart' moet zijn en geen 'paard' of 'baard'. De dove gaat snel na welke combinatiemogelijkheden er zijn. Als iemand weet waar het gesprek over gaat en een behoorlijke kennis heeft van de Nederlandse taal, gaat het raden gemakkelijker. Tenslotte doen veel doven vaak alsof ze begrijpen wat er wordt gezegd, omdat ze het zo vervelend vinden om steeds te vragen 'wat zeg je, wat zeg je'. Ze zijn bang om daardoor een domme indruk te maken of de sfeer te verstoren.

Overigens doen ook horenden vaak of zij de dove begrijpen, omdat ook zij bang zijn voor een pijnlijke situatie. Zo ontstaan er veel misverstanden. Er wordt een afspraak gemaakt en weer staat de dove of de horende op de verkeerde dag, op de verkeerde tijd, op de verkeerde plaats.

46

Wat is Totale Communicatie(TC) ?

Totale Communicatie is de opvatting dat een dove in iedere situatie recht heeft op communicatie. Niet alleen doven moeten zich aan horenden aanpassen, maar ook andersom. Alle mogelijke middelen kunnen bij de communicatie tussen doven en horenden worden gebruikt: spreken en spraakafzien, schrijven, geluidsversterking, algemeen bekende en natuurlijke gebaren, gebarentaal, vingerspellen en mime. TC wordt ten onrechte wel eens gezien als methode. Er zijn echter geen regels voor welke communicatiemiddelen er in welke mate worden gebruikt. Zo kunnen situaties waarin TC gebruikt wordt er heel verschillend uitzien, al naar gelang de nadruk ligt op het ene dan wel het andere communicatiemiddel. Gebarentaal is helaas in TC nog steeds een ondergeschoven kind.

47

Wat moet een horende doen als hij/zij een dove tegenkomt ?

Als een horende een dove tegenkomt is het in de eerste plaats belangrijk om gewoon te doen, niet te overdrijven en gebaren niet belachelijk te maken. Verder: geduld hebben, af en toe herhalen, rustig spreken, niet schreeuwen (dat helpt niet), duidelijk articuleren zonder het te overdrijven. Iemand aankijken, met het gezicht in het licht, wat extra mimiek en zoveel mogelijk algemeen bekende gebare gebruiken. (Op jezelf wijzen als je 'ik' zegt, naar een ander wijzen als je 'jij' zegt enz.) Geen sigaret roken of kauwgum kauwen en de handen vrij houden. Pen en papier gebruiken, als dat nodig is. Geen lange zinnen gebruiken. Als de horende taalgrapjes maakt of spreekwoorden en gezegden gebruikt, moet hij er wel rekening mee houden dat niet iedere dove dat zal begrijpen. Doven hebben al heel veel moeite moeten doen om de letterlijke betekenissen van de taal te leren, dat er vaak geen tijd is overgebleven om ook aandacht te besteden aan figuurlijke betekenissen. Het is dus van belang regelmatig na te gaan of hetgeen men zegt ook is overgekomen. Tenslotte: als de horende de dove niet heeft begrepen, moet hij dat gewoon zeggen.

82

48

Hoe moet je iemand die doof is roepen?

Een doof iemand roepen door zijn of haar naam te schreeuwen heeft geen zin. Roepen doe je door gebruik te maken van licht, trilling, beweging en aanraking.

- zwaai bij een lichtbron, een lamp, zodat er wisselingen in het licht ontstaan,
- zwaai of wapper met je handen,
- tik iemand zacht op de schouder
- geef een klap op de tafel,
- stamp op de vloer,
- doe het licht aan en uit (alleen geschikt als je een groot gezelschap wil waarschuwen, bijvoorbeeld dat de voorstelling of lezing begint),
- gooi een propje papier,
- vraag iemand die in de buurt is van de dove persoon van wie je de aandacht wil hebben, om de dove even aan te tikken.

Bedenk dat aanraken een schrikreactie kan veroorzaken. Raak iemand dus voorzichtig aan. Maak als horende alleen gebruik van stampen of op tafel slaan, als je de aanwezige doven goed kent.

83

HOOFDSTUK 5

GEBARENTAAL

49

Wat is gebarentaal ?

Gebarentaal is de natuurlijke taal van prelinguaal dove mensen. Het is een visuele taal met een eigen gebarenschat en grammatica. De meeste doven gebruiken een gebarentaal, die beïnvloed is door de gesproken taal van hun omgeving. Tijdens het gebaren wordt af en toe een woord of deel van een woord uit de gesproken taal gebruikt. Zo zegt men in Nederland bij het gebaar voor 'broer', het woord 'broer' of 'broe', al of niet met stem. Hetzelfde gebaar, maar met een andere gesproken component, zou namelijk 'zus' betekenen. De Nederlandse Gebarentaal volgt niet de structuur van het gesproken Nederlands. Gebarentalen hebben een eigen structuur.

50

Wat is het verschil tussen een gebaarsysteem en gebarentaal?

Een gebaarsysteem is geen taal. In een gebaarsysteem gebruikt men de structuur van de gesproken taal en maakt daar af en toe een gebaar bij. Een gebaarsysteem wordt ook wel 'Nederlands ondersteund met gebaren' genoemd. Die gebaren worden geleend uit de gebarentaal. Een gebaarsysteem wordt gebruikt in het onderwijs aan doven, door tolken en in de communicatie tussen doven en horenden. Een gebarentaal is een taal met een eigen lexicon en grammatica en dus niet afgeleid van een gesproken taal.

88

51

Hoe oud zijn gebarentalen?

Gebarentalen bestaan al zo lang, als er dove mensen op aarde zijn. Overal waar doven samenzijn, ontstaat een gebarentaal. Gebarentaal is lange tijd onderdrukt geweest. Tijdens een congres in 1880, in Milaan, besloot de meerderheid van de aanwezige horende onderwijzers van dovenscholen dat het gebruik van gebaren moest worden tegengegaan. Gebaren zouden de ontwikkeling van het spreken in de weg staan. Bovendien zouden gebarentalen geen volwaardige talen zijn, maar primitieve gesticulatie. Ondanks deze onderdrukking van gebarentaal, bleven de meeste doven gebaren. De laatste jaren is het respect voor gebarentalen weer groeiende en worden gebarentalen meer en meer als volwaardige talen erkend.

89

52

Zijn er ook doven die geen gebaren maken ?

Sommige doven gebaren niet. Zij kunnen of willen niet gebaren. De oorzaak is gelegen in de houding van de leerkrachten in het onderwijs aan doven. In Nederland is het onderwijs lange tijd oraal geweest. Dove kinderen moesten leren spreken en spraakafzien, en mochten niet gebaren. Gebarentaal werd niet als taal erkend en op zijn best beschouwd als een minderwaardige taal. Als hoogste doel werd gezien een sprekende dove, die zoveel mogelijk op een horende lijkt. Een aantal doven heeft dus niet leren gebaren en wil bij voorkeur contacten met horende mensen hebben. Zij hebben niet geleerd hun dove identiteit te ontwikkelen en te accepteren.

90

53

Zijn gebarentalen volwaardige talen ?

De onderzoeken die er in Amerika zijn gedaan naar de Amerikaanse Gebarentaal (American Sign Language) hebben aangetoond dat gebarentalen echte talen zijn. Gebarentalen maken gebruik van vaste grammaticale regels en hebben een eigen lexicon. Het is niet zo dat er voor ieder gebaar een woord en voor ieder woord een gebaar bestaat. Er is dus geen één-op-één relatie tussen gesproken taal en gebarentaal. Overigens bestaat die relatie ook niet tussen twee gesproken talen.

Een onverwacht bewijs dat gebarentalen echte talen zijn, kwam uit de hoek van de neurologie. Dove mensen bleken net als horenden te kunnen lijden aan afasie als gevolg van een hersenbloeding, die het taalgedeelte van de hersenen beschadigd heeft. Taalbegrip en taalvermogen zijn gezeteld in het taalgedeelte van de hersenen. Dat geldt zowel voor mensen die een gebarentaal gebruiken, als voor hen die een gesproken taal beheersen.

In Nederland heeft het vrij lang geduurd voordat erkend werd dat gebarentalen echte talen zijn en dat er een Nederlandse Gebarentaal bestaat. De Nederlandse Stichting voor het Dove en Slechthorende Kind (NSDSK) doet sinds 1982 onderzoek naar de Nederlandse Gebarentaal. De Universiteit van Amsterdam, Algemene Taalwetenschap, is sinds 1985 op dit gebied actief. In 1988 heeft het Europese Parlement gebarentalen officieel erkend als de talen van de doven. De Nederlandse regering heeft die erkenning tot nu toe niet overgenomen.

91

Is gebarentaal internationaal ?

Het is al eens gezegd, maar het kan niet vaak genoeg gezegd worden: gebarentaal is niet internationaal. Over het algemeen zijn gebarentalen landstalen, terwijl iedere landstaal ook zijn dialecten kent. Er bestaat dus Franse, Spaanse, Zweedse, Amerikaanse, Japanse gebarentaal, enz. Zo is het Amerikaanse gebaar voor vader anders dan het Nederlandse gebaar. Toch kunnen dove mensen uit verschillende landen elkaar vrij gemakkelijk volgen. Hoe komt dat? Sommige grammaticale regels van gebarentalen lijken enigzins op elkaar. Bovendien hebben alle gebarentalen beeldende (iconische) en niet-beeldende (arbitraire) gebaren. In internationale contacten laten de doven de arbitraire gebaren zoveel mogelijk weg en gebruiken zij vooral beeldende gebaren. Bij iconische gebaren is er een relatie tussen (een deel van) het voorwerp of de beweging ervan, en het gebaar. In de Nederlandse gebarentaal maak je bijv. bij het gebaar voor 'bal' een bal met je handen in de lucht. Bij het gebaar voor 'fiets' doe je de beweging van de trappers na. Bij het gebaar voor 'boot', maak je met je handen de voorsteven van de boot en de vaarbeweging. Overigens maken iconische gebaren maar een derde deel van het lexicon uit en zijn niet alle iconische gebaren meteen begrijpelijk. Daarom gebruiken doven ook veel mimiek en pantomime. Doven zijn gewend om zich met handen en voeten duidelijk te moeten maken en hebben daarbij vrijwel geen last van schaamte. Verder zijn doven heel goed in het geven van steeds andere omschrijvingen, net zo lang tot iemand het begrijpt. Als een dove Hollander en een dove Amerikaan met elkaar gebaren, kunnen zij elkaar redelijk begrijpen.

Maar als diezelfde Hollander kijkt naar een gesprek tussen twee Amerikanen, begrijpt hij er bijna niets van. De twee Amerikanen communiceren in Amerikaanse Gebarentaal en de Hollander is die taal niet machtig. Gebarentaal is dus niet internationaal. Tijdens het wereldcongres *The Deaf Way* in Washington DC in juli 1989, dat door ongeveer 7000 mensen uit 75 landen werd bezocht, waren dan ook 330 doventolken aanwezig, die tolkten in verschillende gebarentalen. Het door sommige tolken ook gehanteerde *Gestuno*, ook wel internationale gebarentaal genoemd, is vergelijkbaar met Esperanto, een soort mengsel van elementen uit verschillende talen. *Gestuno* is echter nog onvoldoende ontwikkeld.

55

Zijn alle gebaren in Nederland hetzelfde ?

De gebaren zijn niet overal in Nederland hetzelfde. Er zijn vijf dialecten, die rondom de vijf dovenscholen en -instituten zijn ontstaan: in de regio Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Voorburg en Eindhoven. Zo komen er voor het woord 'schoon' vier verschillende gebaren in de regio's voor, maar is het gebaar voor 'terug' in alle regio's hetzelfde. Overigens is de grammatica en het merendeel van de gebaren in alle regio's hetzelfde.

Omdat gebarentaal lange tijd onderdrukt is geweest in het onderwijs, leerden de kinderen op school geen Nederlandse Gebarentaal. Omdat zij toch graag met elkaar wilden communiceren, maakten zij min of meer hun eigen taal. Zo ontstonden er gebaren die per gezin, per klas, per school en per generatie verschilden. Ook nu krijgen dove kinderen op school geen les in Nederlandse Gebarentaal als vak. Er heeft inmiddels wel een inventarisatie plaats gevonden van enkele duizenden gebaren in verschillende regio's en er wordt getracht de Nederlandse Gebarentaal in kaart te brengen.

94

56

Is er een woordenboek met gebaren ?

Er zijn al enkele jaren in sommige instellingen gebarenwoordenboeken aanwezig. In 1983 verscheen een gebarenboek met Groningse gebaren. In 1985 werd 'Communiceren met gebaren' uitgegeven, waarin 400 basisgebaren staan zoals die in de omgang met geestelijke gehandicapte dove kinderen worden gebruikt. In 1988 werd 'Handen uit de mouwen' uitgebracht, een woordenboek voor ouders en leerkrachten van jonge dove kinderen. In 1989 is de 'Basis-Gebarenschat' verschenen, een beknopt gebarenwoordenboek. Hierin staan gebaren voor 340 woorden, zoals deze in de vijf regio's voorkomen.

Een 'Dikke van Dale' van de gebaren bestaat dus nog niet. Dat komt onder andere omdat het veel tijd kost een gebaar op papier te krijgen. Er moet worden gewerkt met foto's of tekeningen, die de beweging niet weergeven. Bewegingen moeten dan in de foto of tekening worden ingetekend. Of er wordt gewerkt met ingewikkelde notatiesystemen. Bovendien is er in Nederland te weinig geld beschikbaar voor het onderzoek naar en het vastleggen van de Nederlandse Gebarentaal. In het buitenland bestaan uitgebreidere gebarenwoordenboeken, met name in Amerika.

95

57

Komen er nieuwe gebaren bij ?

Net als bij de gesproken talen verdwijnen er oude gebaren en komen er nieuwe gebaren bij. Zoals het gebaar voor Aids, computer, therapeut, printer, raket en fax. Omdat de gebarentaal in Nederland zo lang onderdrukt is geweest, was de gebarenschat beperkt. Er moesten in snel tempo heel veel nieuwe gebaren worden 'gemaakt'. Bovendien zijn er steeds meer doven die een opleiding volgen, bijvoorbeeld voor psychiater, maatschappelijk werker of computerdeskundige. Die nieuwe studies brengen nieuwe begrippen met zich mee, waarvoor gebaren moeten ontstaan.

96

58

Is een gebarentaal moeilijk om te leren ?

Een gebarentaal is een vreemde taal en vreemde talen zijn niet gemakkelijk om te leren. Gebarentalen hebben bovendien een hele andere structuur dan de meeste gesproken talen. Dat maakt het extra moeilijk om gebarentaal te leren. Sommige horenden hebben moeite met het gebruiken van mimiek. Bovendien staat er nog weinig over gebarentalen op papier. Er is nog geen uitgebreid gebarenwoordenboek en grammatica van de Nederlandse Gebarentaal. De opleiding tot docent Nederlandse Gebarentaal is nog te summier en er zijn te weinig dove docenten. Het onderwijs in de Nederlandse Gebarentaal is ook pas begonnen.

Net als bij andere vreemde talen is het oefenen in de praktijk heel belangrijk. Men leert sneller Frans door een jaar in Frankrijk te wonen, dan uit een boek. Helaas bestaat er geen land waar gebarentaal de voertaal is. Veel omgaan met doven is een voorwaarde om de gebarentaal goed te leren. Voor kinderen van dove ouders is het vaak gemakkelijk gebarentaal te verwerven, omdat zij van jongs af aan met die taal zijn opgegroeid.

Soms denken horende mensen dat zij de gebarentaal beheersen, terwijl zij eigenlijk een gebaarsysteem gebruiken, dat wil zeggen: zij praten gewoon Nederlands en maken daar af en toe een gebaar bij.

97

59

Is gebarentaal een eenvoudige taal ?

Soms denken mensen dat gebarentaal een eenvoudige taal is. Dat komt omdat zij het eerst de algemeen bekende (transparante) gebaren herkennen, die horende mensen ook gebruiken. Bijvoorbeeld: 'gek' (wijsvinger op voorhoofd) of 'lekker' (met de hand schudden naast het hoofd) of 'geld' (met de duim over de wijsvinger wrijven). Verder zijn er gebaren, die iconisch of beeldend genoemd worden. Er bestaat dan een duidelijk verband tussen het voorwerp of de handeling en het gebaar. Bijvoorbeeld 'melk' (alsof je een koe melkt) of 'fiets' (de ronddraaiende beweging van de trappers). De betekenis van iconische gebaren is, eenmaal toegelicht, gemakkelijk te onthouden. Veel gebaren zijn echter niet algemeen bekend en ook niet beeldend. Die moet je leren. Bovendien zijn er gebaren die door de expressie steeds een andere betekenis hebben. Bijvoorbeeld de gebaren voor 'geïrriteerd', 'kwaad' en 'woedend' lijken op elkaar. Het verschil zit in de expressie en de grootte en felheid van het gebaar. Horende mensen zien die nuances vaak niet. Als je de gebaren kent, dan ken je nog niet de gebarentaal. Het kost de meeste tijd om de grammatica van de gebarentaal te leren.

98

60

Is er voor ieder woord een gebaar? En voor ieder gebaar een woord ?

Sommige woordsoorten komen in de gebarentalen niet voor. Zo worden er geen lidwoorden, zoals 'een', 'de' en 'het' gebruikt. In sommige gesproken talen zoals het Russisch overigens ook niet. Het werkwoord 'zijn' komt niet voor en het werkwoord 'hebben' wordt weinig gebruikt. Werkwoorden worden niet hetzelfde vervoegd als in een gesproken taal. Het woord 'heel' in de zin van 'heel lief' of heel mooi' bestaat ook niet. Het verschil tussen 'lief' en 'heel lief' wordt uitgedrukt door de expressie. Zo bestaat er ook geen gebaar voor 'te' (als bijwoord van graad). 'Te' zie je aan de negatieve gezichtsuitdrukking. De expressie geeft het verschil aan tussen 'mooi' en 'te mooi'. Er bestaan ook geen gebaren voor uitroepen, zoals 'nou', 'oh' of 'hé'. Soms bestaan er voor één woord,

zoals 'op' of 'uit' een heleboel verschillende gebaren. 'Uit' wordt in de zin 'Ik ga uit' anders gebaard dan in de zin 'Ik doe de lamp uit'. Soms bestaan er voor één gebaar verschillende woorden. Zo is het gebaar voor 'oefenen', 'trainen', 'repeteren' en 'aktief' hetzelfde, alleen het mondbeeld verschilt. De Nederlandse Gebarentaal heeft nog een achterstand. Voor sommige begrippen bestaat nog geen gebaar. Er komen heel snel steeds meer gebaren bij. Voor sommige moeilijke begrippen bestaat wel een gebaar, terwijl er voor sommige eenvoudige begrippen geen gebaar bestaat. Er zitten hier en daar 'gaten' in de gebarentaal.

99

61

**Is gebarentaal sneller dan
gesproken taal ?**

Gebarentaal is niet sneller maar ook niet langzamer dan gesproken taal. Het kost gemiddeld meer tijd om een gebaar te maken, dan om een woord uit te spreken. Gebarentalen hebben echter de mogelijkheid van simultaneïteit, dat wil zeggen: verschillende stukjes informatie kunnen tegelijkertijd worden gegeven. De zin 'ik ben niet ziek' bestaat uit vier woorden die na elkaar moeten worden uitgesproken. In de Nederlandse Gebarentaal wordt eerst het gebaar voor 'ik' gemaakt en daarna het gebaar voor 'ziek', terwijl gelijktijdig 'nee' wordt geschud. Dus hoewel soms de gesproken taal sneller is en dan weer de gebarentaal, is er gemiddeld geen verschil.

100

62

**Bestaan er gebaren voor
abstracte begrippen ?**

Er bestaan gebaren voor abstracte begrippen, zoals 'abstract', 'politiek', 'integratie', 'filosofie', 'communicatie'. In gebarentaal kan je dus over van alles praten: wetenschap, kunst, godsdienst, politiek en filosofie. Veel doven in Nederland hebben echter geen hoge opleidingen kunnen volgen, omdat er tot voor een paar jaar geen officiële tolken waren. Dat betekent dat het lexicon van de Nederlandse Gebarentaal beperkt was. Bovendien kwam de onderdrukking van gebarentaal de ontwikkeling ervan ook niet ten goede. De achterstand wordt echter snel ingehaald.

101

63

Is vingerspellen hetzelfde als gebaren ?

Vingerspellen is letters maken met de vingers. Zo kunnen de 26 letters van A tot en met Z worden gespeld. In Nederland wordt het Nederlandse handalfabet gebruikt. Handalfabeten zijn niet over de hele wereld hetzelfde. In Engeland bijvoorbeeld spellen ze de letters met twee handen, terwijl er in Nederland een hand wordt gebruikt. Vingerspellen is niet hetzelfde als gebaren. Zo kan je het woord 'koffie' spellen met de hand, door achter elkaar de zes letters te spellen. Voor het woord 'koffie' bestaat echter ook een gebaar.

102

64

Wanneer gebruiken doven vingerspelling ?

Vingerspelling wordt gebruikt voor:

- eigennamen.
Als je de eerste keer met iemand kennis maakt, spel je je naam,
- voor woorden waar geen gebaar voor bestaat,
- voor straatnamen en plaatsnamen.

De handvormen uit het vingerspelalfabet komen ook in de gebarentaal voor, zonder dat er een relatie bestaat tussen de handvorm en het Nederlandse woord, zoals de T-handvorm in het gebaar voor 'wonen'. Bij sommige gebaren bestaat er wel een relatie tussen het Nederlandse woord en de handvorm van het gebaar, zoals de C-handvorm in het gebaar voor 'communicatie', de T-handvorm in het gebaar voor 'taal', de D-handvorm in het gebaar voor 'dinsdag'.

Deze gebaren noemen we geïnitieëliseerd, dat wil zeggen de handvorm is gelijk aan de eerste letter van het woord.

In Amerika wordt veel gespeld. Soms ook bij woorden waar een gebaar voor bestaat. Zelf vingerspellen is niet zo moeilijk, maar aflezen wat een ander vingerspelt wel.

103

65

Waarom bewegen doven hun lippen, als zij gebaren?

Gebaren worden niet alleen met de handen gemaakt, maar ook de lichaamshouding en de gezichtsexpressie spelen een rol. Dat noemen we de non-manuele componenten. Het vormen van woorden of delen van woorden met de mond is ook een non-manuele component. De meeste gebarentalen zijn beïnvloed door de gesproken taal van een land of gebied. Soms wordt een woord uitgesproken, omdat één gebaar meerdere betekenissen heeft. bijvoorbeeld 'zuster' en 'broer'. Het mondbeeld maakt duidelijk om wie het gaat. Soms zijn het geen woorden, maar mondbewegingen (tong uitsteken, blazen, bolle wang), die een vast onderdeel van het gebaar vormen. Zo worden bij het gebaar voor 'aanwezig' de lippen naar voren geduwd en wordt er een geluid gemaakt: 'sjj'.

104

66

Kan je grapjes maken in gebarentaal?

De humor van horenden is gebaseerd op woordspelingen en intonatie. Die humor begrijpen doven vaak niet. Humor in gebarentaal is overwegend visueel. Grapjes zijn gebaseerd op beweging, mimiek en pantomime. Doven zijn uitermate sterk in de imitatie van mensen, dieren en dingen.

105

67

Is er theater in gebarentaal?

Ja, sinds een jaar bestaat het Handtheater. Het Handtheater is een stichting. Het bestuur en de spelers zijn allen doof. De doelstelling van het Handtheater is bestaande theaterstukken te vertalen in gebarentaal, eigen producties in gebarentaal te maken en workshops te geven in niet-verbale expressie en gebarentaal. Het Handtheater treedt op voor doven en horenden in binnen- en buitenland. Ook in het buitenland zijn theatergroepen van doven die gebarentaal als voertaal hebben. Bekend is het National Theatre of the Deaf in Amerika, dat ook veel horenden onder zijn publiek heeft.

106

68

Bestaat er poëzie in gebarentaal?

In het buitenland, vooral in Amerika, zijn een paar dove dichters. In Nederland is er nog niet veel ervaring met poëzie. In de maanden maart, april en mei 1990 is er een cyclus geweest 'Poëzie in spreek- en gebarentaal'. Tijdens deze avonden vond er een uitwisseling plaats tussen de horende dichters Ernst van Altena, Neeltje Maria Min en Simon Vinkenoog en de acteurs van het Handtheater. Zij vertaalden elkaars poëzie en lieten de gedichten en hun vertalingen horen en zien aan het publiek. Het was de eerste keer in Nederland dat doven poëzie in gebarentaal op een podium hebben gebracht.

107

69

Zijn er kinderboeken in gebarentaal?

In het Instituut voor Doven in Haren worden intern zeven kinderboekjes in gebarentaal gebruikt in de cursussen voor ouders van jonge dove kinderen. Deze boekjes zijn door medewerkers van het instituut gemaakt. Er zijn een paar kinderboeken met getekende gebaren, echter niet in gebarentaal. De zinsstructuur is ontleend aan het Nederlands, zoals in 'Ik ben jarig' van Jetty Krever (Leopold, 1984). In 1988 zijn er twee tweetalige boekjes verschenen: 'Foei poes' en 'Kom buiten kijken'. De boekjes zijn uit het Noors vertaald in het Nederlands en de Nederlandse Gebarentaal. Voor dove kinderen in de leeftijd van 4 tot 10 jaar zijn vier sprookjes op video gezet. Hans en Grietje en De Gelaarsde Kat worden door een dove verteller in gebarentaal verteld en Assepoester en Roodkapje worden door een horende verteld in Nederlands ondersteund met gebaren.

108

70

Zijn er films in gebarentaal?

In het buitenland zijn er speelfilms gemaakt, waar naast horende spelers ook dove acteurs meedoen, zoals 'Children of a Lesser God', 'Love is never silent' en 'And My Name is Jonah'. Ook in televisieseries speelt af en toe een dove acteur, zoals in 'Cagney and Lacey' en in 'Dallas'. De dove actrice Marlee Matlin kreeg zelfs een Oscar voor haar rol in de film 'Kinderen van een mindere God'. In Nederland is er geen speelfilm gemaakt met een dove acteur. Er zijn wel enkele amateurfilms, zoals 'Koffie' van Tony Bloem. Verder hebben Ruud Janssen en Daria Mohr een serie gemaakt 'Een blik op de dovenwereld', waarin gesprekken met doven, gesprekken tussen doven en horenden, impressies van toneelweken en dramalessen op een dovenschool aan de orde komen. Tenslotte heeft de VPRO de serie 'De gebarenwinkel' uitgezonden, waarin doven een verhaal in gebarentaal vertellen.

109

71

Waar kan een horende gebaren leren ?

De Coördinatiecommissie Communicatie Cursussen (CCC), onderdeel van de Dovenraad, coördineert de ontwikkeling van gebarencursussen en organiseert de opleiding voor gebarendocenten. Gebarendocenten zijn zelf doof. Zij volgen een opleiding om les te kunnen geven aan horende mensen. Door de Nederlandse Stichting voor het Doven en Slechthorende Kind (NSDSK) zijn in opdracht van de CCC twee cursussen gemaakt: een basiscursus, in samenwerking met het Instituut voor Doven Guyot, en een vervolgcursus, in samenwerking met dove cursusleiders. Beide cursussen bestaan uit 12 lessen. In de basiscursus leren cursisten ongeveer 340 begrippen in verschillende regionale varianten (totaal 700 gebaren) en leren zij die gebaren in zinnen te gebruiken. Daarnaast oefenen zij in vingerspellen, krijgen zij enkele theoretische

begrippen uitgelegd en ontvangen zij informatie over de dovenwereld. In de vervolgcursus wordt dieper ingegaan op de theorie en de grammatica van de Nederlandse Gebarentaal. De cursussen worden gegeven bij de Welzijnsstichtingen voor doven in de verschillende regio's. Soms geven docenten ook aangepaste cursussen voor bepaalde groepen, zoals verpleegkundigen, hulpverleners, politieagenten, ambtenaren, leerkrachten en studenten van de toneelscholen. Hier en daar wordt les gegeven door horenden, die een basis- of vervolgcursus hebben gedaan. Dat is een slechte zaak. Na 24 lessen kent men de Nederlandse Gebarentaal nog niet. Bovendien is het heel belangrijk dat de docent doof is, omdat deze de cursisten niet alleen de taal kan leren, maar ook in aanraking kan brengen met de dovencultuur.

110

72

Is een maatschappij met een gebarentaal als voertaal voorstelbaar ?

In het boek 'Everyone Here Spoke Sign Language' (Iedereen hier sprak gebarentaal) van Nora Ellen Groce wordt een beeld gegeven van een samenleving, waarin de meeste mensen gebarentaal beheersten. Op Martha's Vineyard, een eiland voor de kust van Nieuw Engeland was gebarentaal, naast de gesproken taal, de voertaal van het eiland. Sinds de aankomst van de eerste kolonisten op het eiland in 1690 heeft er op Martha's Vineyard namelijk een vorm van erfelijke doofheid bestaan. Elke familie had wel enkele dove leden en in sommige dorpen was zelfs één van de vier bewoners doof. Tussen doven en horenden bestond een heel goede communicatie, omdat ook de horenden met gebarentaal waren opgegroeid. Doven werden in deze samenleving niet als gehandicapten beschouwd. Men dacht ook niet over elkaar in categoriën als 'doof' of 'horend'. Vaak wist men niet meteen te zeggen tot welke categorie iemand behoorde. Daar moest men eerst lang over nadenken. De horenden gebruikten gesproken taal en gebarentaal door elkaar. Soms begon iemand bijvoorbeeld een verhaal in gesproken taal om het in gebarentaal af te maken. Ook toen in 1952 de laatste dove bewoner overleed, bleven de horenden op het eiland gebaren gebruiken tijdens de communicatie.

Een ideaal van enkele doven is dat alle kinderen, horend of doof, de Nederlandse Gebarentaal op de basisschool leren. Dat zou niet alleen prettig zijn voor de doven in Nederland, omdat zij daardoor gemakkelijker met iedereen kunnen communiceren, maar ook voor de horenden. Kennis van een gebarentaal is vaak heel nuttig in het buitenland, als men de gesproken

taal van een land niet beheerst. Horende kinderen zullen tegen een cursus in de Nederlandse Gebarentaal geen bezwaar maken, omdat zij over het algemeen een visuele taal heel aantrekkelijk vinden.

HOOFDSTUK 6

TOLKEN

73

Sinds wanneer zijn er
tolken voor doven ?

Pas sinds 1985 zijn er erkende tolken. Daarvoor werd er meestal getolkt door horende familieleden, met name door horende kinderen van dove ouders. De eerste erkende tolken waren ook vaak familieleden van doven. Horende kinderen van dove ouders hebben een voorsprong op anderen, omdat zij meestal met de Nederlandse Gebarentaal zijn opgegroeid.

74

Is er een opleiding voor doventolken ?

Sinds 1985 bestaat er een opleiding tot doventolk. Oorspronkelijk duurde deze opleiding twee jaar, maar vanaf augustus 1989 is de tolkenopleiding uitgebreid tot drie jaar. Het is een part-time opleiding, met een theoriegedeelte van één dag per week en een praktijkgedeelte van 16 uren per week. De cursus wordt gegeven door de Opleiding Verzorgende en Dienstverlenende Beroepen (OVDB) in samenwerking met de Maatschappelijke Dienstverlening aan Doven (MADIDO). De MADIDO verzorgt het praktijkgedeelte van de opleiding. Het diploma doventolk is erkend door de minister van Onderwijs en Wetenschappen. De toelatingseisen zijn een MAVO diploma met tenminste het vak Nederlands op D niveau of een bewijs van overgang van HAVO 4 of VWO 4 naar HAVO 5 of VWO 5. De

cursisten moeten voldoende contact hebben met doven en met hen kunnen communiceren. Zij moeten bovendien in het bezit zijn van een certificaat van de basis- en vervolgcursus. Tolken krijgen de volgende vakken:

- theorie en praktijk van de Nederlandse Gebarentaal
- theorie en methoden van het tolken
- omgangskunde
- Nederlands
- psychologie
- maatschappelijke begeleiding / beroepsoriëntatie

MADIDO heeft een speciale selectiecommissie ingesteld, die beslist of een student al of niet wordt aangenomen. Het schoolgeld is f 335,00 per jaar (exclusief materiaal- en reiskosten).

75

Hoeveel tolken zijn er in Nederland ?

Er zijn ongeveer 70 erkende tolken in Nederland en dat is veel te weinig. Hoewel er steeds meer horende mensen zijn die doventolk willen worden, vallen de meesten bij selectie af. Het gevolgd hebben van een basis- en vervolgcursus is meestal onvoldoende om goed met doven te kunnen communiceren.

76

Wat voor werk doen doventolken?

Doventolken maken de communicatie mogelijk tussen doven en horenden die elkaars taal niet of onvoldoende kennen. Zij tolken vaak in privé-situaties. Ze gaan bijvoorbeeld mee naar de dokter, notaris of advocaat, naar een kerkdienst, huwelijk of begrafenis. Ook in werksituaties kunnen doven gebruik maken van een tolk, bijvoorbeeld bij een sollicitatiegesprek of werkoverleg. Tenslotte kunnen leerlingen en studenten ook een tolk aanvragen voor onderwijssituaties, zoals lessen en werkgroepen. Tolken mogen geen informatie weglaten, geen informatie toevoegen en geen informatie veranderen. Natuurlijk is vertrouwelijkheid een vereiste. Voor doventolken geldt daarom ook een gedragscode, waarin zwijgplicht is opgenomen.

Bij het tolken voor doven is niet alleen kennis van het Nederlands en de Nederlandse Gebarentaal belangrijk, maar ook kennis van de dovencultuur.

118

77

Gebruiken doventolken de Nederlandse Gebarentaal?

In Nederland gebruiken veel tolken niet de Nederlandse Gebarentaal, maar een gebaarsysteem, dat wil zeggen: zij spreken de Nederlandse zin duidelijk uit en maken daar gebaren bij. Sommige tolken vingerspellen ook veel. Voor doven die vingerspelling niet goed beheersen is dat moeilijk te volgen. Er zijn te weinig tolken in Nederland die de Nederlandse Gebarentaal echt beheersen. Uitzondering daarop vormen de tolken die als kind van dove ouders tweetalig zijn opgevoed.

In Amerika kunnen doven kiezen uit verschillende soorten tolken: een gebarentaal-tolk, een gebaarsysteem-tolk of een 'orale tolk', dat is iemand die alles wat gezegd wordt duidelijk herhaalt zonder daarbij gebaren te gebruiken.

119

78

Hoe moeten doven een tolk aanvragen ?

Als de aanvraag van tolkuren is gehonoreerd door het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds, de bedrijfsvereniging of het GAK, kan een dove een tolk aanvragen bij de Nederlandse Tolkendienst (NTD). De NTD valt onder de Stichting Maatschappelijke Dienstverlening aan Doven (MADIDO). De NTD zorgt ervoor dat er een tolk aanwezig is op de juiste plaats en de juiste tijd. Tolken moeten lang van tevoren worden aangevraagd. Dat is vaak een nadeel, omdat je niet altijd lang van tevoren weet dat je een tolk nodig hebt. Tolken werken meestal regionaal, omdat de dialecten onderling verschillen en ook om de reistijd te beperken.

120

79

Kunnen doven een tolk zelf uitkiezen?

Doven kunnen bij de aanvraag hun voorkeur doorgeven voor een bepaalde tolk. Omdat er een chronisch tekort is aan tolken, is het echter niet zeker dat er met hun voorkeur rekening gehouden kan worden. Dat is afhankelijk van de beschikbaarheid van de betreffende tolk.

Bij tolkaanvragen gaat alles wat met 'leven of dood' te maken heeft, voor. Een tolkaanvraag voor een echtscheidingszaak heeft voorrang op de tolkaanvraag voor een vergadering van een sportclub.

121

80

Moeten doven een tolk zelf betalen ?

Sinds 1988 wordt de tolk vergoed via de Algemene Arbeidsongeschiktheidswet (AAW). Voor doven die als ambtenaar werken wordt de vergoeding geregeld door het Algemeen Burgerlijk Pensioensfond (ABP). Voor mensen die bij de Nederlandse Spoorwegen werken, is de Spoorwegpensioenwet van toepassing. Prelinguaal doven hebben recht op 18 tolkuren per jaar voor privé-situaties. Verder hebben zij het recht om voor 10% van hun werktijd een tolk aan te vragen. Voor onderwijsituaties kunnen doven extra uren aanvragen. Postlinguaal doven kunnen voor 9 uren per jaar de kosten van een doventolk voor privé-situaties vergoed krijgen. Doven boven de 65 jaar hebben alleen recht op een vergoeding als zij voorheen ook al een aanvraag hebben gedaan.

122

81

Hebben dove kinderen recht op een tolk ?

Het recht op een tolk kent geen ondergrens, wel een bovengrens (65 jaar). Dove kinderen kunnen dus een tolk aanvragen door een formulier van de AAW in te vullen. Niet alle aanvragen worden beloond.

123

HOOFDSTUK 7

OPVOEDING

82

Hoe ontdekken ouders dat hun kind doof is ?

Bij heel jonge kinderen is het heel moeilijk om vast te stellen of zij al dan niet goed horen. Het is bij jonge kinderen ook nog niet mogelijk om een audiogram te maken. In alledaagse situaties is het moeilijk om te zien of een kind nu wel of niet reageert op geluiden. Ouders twijfelen dan ook vaak en niet alle huisartsen reageren adequaat op de twijfels van ouders. Meestal zijn kinderen al wat ouder als ouders een sterk vermoeden hebben dat hun kind doof is. Ouders merken bijvoorbeeld op, dat hun kind:

- niet reageert op geluid,
- niet normaal gaat praten,
- schrikt als er mensen verschijnen.

Ouders roepen hun kind en het reageert niet, zij rammelen met de rammelaar en het kind kijkt niet. Er slaat een deur dicht en het kind schrikt niet. Soms wordt de doofheid ontdekt door de huisarts of het consultatiebureau. Consultatiebureau's nemen vaak een gehoortest af als een kind negen maanden oud is. Als de ouders, de huisarts of het consultatiebureau denken dat het kind niet goed hoort, gaat het naar een KNO-arts (keel-, neus en oorarts). De KNO-arts bekijkt of hij de problemen kan verhelpen en verwijst het kind naar het Audiologisch Centrum, als hij daar aanleiding toe ziet. In elke regio is zo'n centrum. In het Audiologisch Centrum hebben ze speciale apparatuur en ruimtes om gehoorresten te meten.

83

Welke problemen kunnen er ontstaan als horende ouders een doof kind krijgen ?

Als horende ouders ontdekken dat hun kind doof is, hebben ze uiteraard veel verdriet. Het is altijd een schok als er iets aan je kind mankeert. Ouders raken vaak ook in paniek, omdat ze niet weten hoe ze met het kind moeten communiceren. Een doof kind wordt meestal in een horende omgeving geboren. Voor ouders is het ook belangrijk hoe andere familieleden en buren reageren en met het kind omgaan. Ouders zijn vaak bang voor ongelukken op straat, omdat het kind het verkeer niet hoort. Daarom houden ze het kind soms binnen en beschermen het te veel. Als ouders niet kunnen gebaren, is het extra moeilijk. Dove kinderen proberen dan iets uit te leggen en de ouders begrijpen het niet. Een kind kan daar lastig en agressief van worden. De ouders moeten ook veel geduld hebben om alles goed uit te leggen. Ouders maken zich vaak ook ernstig zorgen over de toekomst van hun kind: studie, werk en gezinsleven.

128

84

Welke opvang bestaat er voor horende ouders van dove kinderen ?

Het Audiologisch Centrum onderzoekt of er een gehoorverlies is en hoeveel. Van ernstige slechthorendheid wordt gesproken als er een gehoorverlies is tussen de 70 en 90 dB. Van doofheid wordt gesproken als er een verlies is van meer dan 90 dB. De meeste ouders van dove kinderen zijn zelf horend en weten over het algemeen weinig of niets van doofheid af. Er zijn een aantal centra van waaruit gezinsbegeleiding wordt gegeven. De meeste diensten zijn gekoppeld aan een instituut of school voor doven. Alle diensten gaan uit van Totale Communicatie, behalve het Instituut voor Doven in Sint-Michielsgestel. De diensten voor gezinsbegeleiding:

- leren ouders met hun kind te communiceren,
- geven informatie over het doof zijn, de onderwijsmogelijkheden voor dove kinderen, de ouderorganisaties en de dovenwereld,
- brengen ouders in contact met andere ouders en met dove volwassenen,
- geven praktische adviezen op het gebied van de opvoeding,
- geven zo nodig emotionele ondersteuning.

De diensten organiseren gespreksgroepen voor ouders en communicatiecursussen.

129

85

Hoe moeten horende ouders met een doof kind praten ?

Tegenwoordig kunnen ouders een cursus in gebaren volgen. Zij moeten zo snel mogelijk gebaren leren, omdat dat de enige manier is om contact met hun kind te krijgen. Zij moeten langzaam en duidelijk praten, zoveel mogelijk gebaren gebruiken en het kind goed aankijken tijdens de communicatie. Meestal hebben ouders ook nog één of meerdere horende kinderen. Ook als zij met hun horende kinderen praten, zouden zij zoveel mogelijk gebaren moeten gebruiken. Hun dove kind wordt daardoor meer betrokken bij wat er wordt besproken.

130

86

Welke rol heeft de dovenwereld in het leven van dove kinderen ?

De meeste dove kinderen (95%) worden in een horend gezin geboren. Dat betekent: horende ouders, broers en zussen, opa's en oma's, tantes en ooms, buurman en buurvrouw. Iedereen om hen heen is horend. Sommige dove kinderen zien nooit een dove volwassene. Dus denken ze dat ze horend worden, als ze groot zijn. Het is belangrijk dat dove kinderen van jongs af aan dove volwassenen ontmoeten. Zij kunnen zich met hen identificeren: later als ik groot ben, word ik net zo als hij of zij. Dove volwassenen kunnen kinderen de Nederlandse Gebarentaal leren en informatie geven over doof zijn en dovencultuur.

Er is een duidelijk verschil tussen dove kinderen van dove ouders en dove kinderen van horende ouders. Dove kinderen van dove ouders leren van jongs af aan gebaren en zij hebben dove volwassenen als voorbeeld in hun omgeving. Jammer genoeg worden er nog te weinig dove volwassenen bij de opvoeding van en het onderwijs aan dove kinderen betrokken. Dovencentra en dovenclubs organiseren wel speciale activiteiten voor dove kinderen, zoals Sinterklaas, carnaval of eieren zoeken met Pasen. Ook via de dovensport is er contact tussen dove kinderen en volwassenen. De kinderen zijn dan vaak al wat ouder. Op sommige internaten en scholen zijn er sinds kort dove klasse-assistenten en groepsleiders. Dat zijn er echter veel te weinig.

131

87

Bestaat er een belangen-organisatie van ouders van dove kinderen ?

In Nederland bestaat de Federatie van Organisaties van Ouders van Dove Kinderen (FODOK). Daarbij zijn alle verenigingen van ouders van dove kinderen aangesloten. De FODOK geeft informatie aan ouders, organiseert congressen, verzamelt materiaal, onderhoudt internationale contacten en komt op voor de belangen van dove kinderen en hun ouders.

132

88

Welke problemen kunnen er ontstaan als dove ouders een horend kind krijgen ?

Dove (echt)paren gaan er van uit dat zij een horend kind krijgen, tenzij er sprake is van een erfelijke doofheid. In dat laatste geval weten zij meestal al van te voren dat zij een doof kind krijgen. Dove ouders zijn dus niet geschokt bij de geboorte van hun kind. Bovendien zijn er minder communicatieproblemen tussen de dove ouders en hun horende kind. Horende kinderen zijn van het begin af aan gewend aan de stem van hun dove ouders. Ze weten niet beter. Als dove ouders met hun horende kind spreken en daar gebaren bij gebruiken en ook onderling gebaren, wordt het kind tweetalig opgevoed. De problemen die dove ouders hebben met hun horende kinderen zijn vaak een indirect gevolg van het feit dat doven een minderheid vormen. Horende kinderen moeten bijvoorbeeld regelmatig bellen en tolken voor hun ouders en dat is soms veel te zwaar. Ze krijgen dan te maken met zaken waar ze niet rijp voor zijn. Soms vragen familieleden informatie aan het horende kind, omdat ze het te moeilijk vinden om het aan de dove ouders te vragen. Familieleden bemoeien zich soms met de opvoeding, omdat ze denken dat de dove ouders het niet aankunnen. Als kinderen in de puberteit komen, ontstaan er ook wel problemen. Vaak kunnen ouders hun kind onvoldoende helpen met school, omdat zij zelf nooit een horende middelbare school gevolgd hebben en in het Nederlands vaak niet zo sterk zijn. Kinderen gebruiken de doofheid van hun ouders ook. Ze draaien hele harde muziek, komen te laat thuis zonder dat iemand het hoort of verdwijnen stiekem. Sommige kinderen schamen zich voor hun dove ouders en durven geen vriendje of vriendinnetje mee naar huis te nemen. Of ze

133

willen niet dat hun ouders op straat of in de winkel gebaren maken. Sommige horende kinderen cijferen zichzelf te veel weg, omdat zij de handicap van hun ouders als veel ernstiger beschouwen dan hun eigen problemen. Zij vertellen te weinig over wat hen dwars zit, omdat zij hun ouders daarmee niet willen belasten. Daardoor krijgen zij soms de steun niet die zij nodig hebben. Ouders hebben soms moeilijk contact met de school van hun horende kind. Vaak durven zij niet naar school te gaan. Eigenlijk moet er een tolk mee, omdat anders de kinderen moeten tolken. Kinderen komen daardoor in een dubbelrol terecht en dat is niet goed.

89

**Krijgen dove ouders
liever een doof of een
horend kind ?**

Dove ouders hebben daar een dubbel gevoel over. Net als horende ouders vinden dove ouders het belangrijk dat een kind gezond is. Voor de communicatie is een doof kind echter prettiger, omdat het meer 'eigen' is. Maar ouders weten ook dat de maatschappij niet makkelijk is voor dove mensen en dat dove kinderen een zwaar leven tegemoet gaan. Als dove ouders een doof kind krijgen, accepteren zij het wel heel gemakkelijk.

90

Welke opvang bestaat er voor dove ouders ?

Zoals horende ouders met een doof kind het recht op gezinsbegeleiding hebben verkregen, zouden dove ouders met een horend kind ook een beroep moeten kunnen doen op begeleiding. Helaas wordt er voor dove ouders van horende kinderen vrijwel niets gedaan. Dove ouders denken soms dat zij geen goede ouders zijn als zij problemen hebben met hun kinderen. Zij hebben geen of te weinig informatie over opvoeding en de normale problemen die daarbij kunnen ontstaan. Bovendien hebben dove mensen in het algemeen minder ervaring met hulp vragen en hulpverlening. Zij hebben het gevoel dat hulp vragen betekent dat zij hebben gefaald. Dove ouders moeten zich soms ook meer bewust zijn van de positie van hun horende kinderen, zonder zich daarover schuldig te voelen.

136

91

Hoe communiceren dove ouders met hun horende kind ?

Sommige dove ouders spreken met hun kind en gebruiken geen gebaren, omdat zij het zo 'gewoon' mogelijk willen opvoeden. Dat werd hen vaak door horende deskundigen geadviseerd. Andere dove ouders spreken met ondersteuning van gebaren en sommigen gebaren zonder stem. Als kinderen met gebaren worden opgevoed, worden zij tweetalig en kunnen zij tot op zekere hoogte deel uit gaan maken van de dovenwereld.

Er ontstaan eerder problemen als de ene ouder doof is en de ander slechthorend of horend. De (slecht)horende ouder heeft de neiging om met het kind te spreken, zonder gebaren te gebruiken. Er is dan vaak meer contact tussen het kind en de (slecht)horende ouder, zeker als het de moeder is. De dove ouder kan zich dan erg buitengesloten voelen, omdat een deel van de communicatie onverstaaanbaar is.

Als beide ouders doof zijn en zij meerdere horende kinderen hebben, zijn er soms ook problemen met de communicatie. Als de horende kinderen in aanwezigheid van hun ouders met elkaar praten zonder te gebaren, kunnen hun ouders niet volgen wat er wordt gezegd. Sommige ouders vinden dan ook dat hun kinderen gebaren moeten gebruiken als zij in hun gezichtsveld zijn. Anders voelen ouders zich al snel een vreemdeling in hun eigen huis.

137

Hoe weten dove ouders dat hun baby huult ?

Dove ouders gaan vaker kijken naar hun baby of zij worden gewaarschuwd door een horend kind dat de baby huult. Vroeger leerden peutertjes al heel jong om zelf uit bed te komen en naar de dove ouders toe te gaan. Tegenwoordig bestaat er een babyalarm als onderdeel van het flitsbelsysteem. Als de baby huult, gaat er een lamp flitsen.

93

Naar wat voor school gaan dove kinderen ?

De meeste dove kinderen gaan naar een school of instituut voor doven. De overige kinderen gaan naar een school voor slechthorenden of volgen het reguliere basisonderwijs. In Nederland zijn vijf scholen en instituten voor doven:

- Koninklijk Instituut voor Doven 'H.D. Guyot' in Haren (Groningen),
- Instituut voor Doven in Sint-Michielsgestel (Brabant),
- Christelijk Instituut voor Dove Kinderen 'Effatha' in Voorburg en Zoetermeer,
- Joh. C. Ammanschool voor Doven in Amsterdam,
- Rudolf Mees Instituut, Koninklijke Ammanstichting in Rotterdam.

Het Instituut voor Doven in Sint-Michielsgestel is katholiek, 'Effatha' is christelijk en de overige instituten zijn algemeen bijzonder of openbaar. De scholen in Amsterdam en Rotterdam hebben geen internaten. Sommige kinderen wonen intern in het instituut, anderen wonen thuis bij hun ouders en weer anderen wonen in een pleeggezin, omdat de afstand tussen het ouderlijk huis en de school te groot is. De scholen en instituten hebben verschillende afdelingen:

- een afdeling voor kleuters,
- een kernafdeling (basisschool),
- een school voor meervoudig gehandicapte dove kinderen,
- een school voor Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO), behalve in Amsterdam.

94

Wat voor opleidingen volgen dove jongeren ?

Dove jongeren volgen meestal een voortgezette opleiding op de school of het instituut voor doven. Soms gaan zij naar een school voor slechthorenden, omdat de school of het instituut voor doven geen voortgezet onderwijs heeft, zoals in Amsterdam. Ook het instituut in Rotterdam had geen voortgezet onderwijs, maar vanaf 1985 is ook daar Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO.) Meestal gaan doven naar het onderwijs voor slechthorenden, omdat zij daar meer mogelijkheden hebben. Zij volgen dan bijvoorbeeld de MAVO op de school voor doven en halen hun HAVO diploma op de school voor slechthorenden. Als dove jongeren het gewone onderwijs volgen, kunnen zij daarvoor een tolk aanvragen en gebruik maken van studiebegeleiding vanuit de school voor doven. De jongerencommissie van de Dovenraad heeft een nota geschreven over toekomstige opleidingen voor doven: Centraal Georganiseerd Beroepsonderwijs (CeGeBo). Deze nota heet 'Opletten alstublieft'. Vroeger volgden dove jongeren vooral praktische beroepsopleidingen, maar sinds er doventolken zijn, kunnen zij ook hogere vormen van onderwijs volgen.

142

95

Leren dove kinderen op school gebarentaal ?

Dove kinderen leren op school geen Nederlandse Gebarentaal. Nederlandse Gebarentaal is geen officieel vak, zoals Nederlands. Bovendien gebruiken niet alle leerkrachten gebaren tijdens de les. De leerkrachten die wel gebaren, gebruiken een gebaarstelsel en geen gebarentaal. Gebaren worden vooral gebruikt in de communicatie met jonge kinderen, die nog niet kunnen lezen en schrijven en bij de meervoudig gehandicapte dove kinderen. Natuurlijk leren kinderen op school wel gebaren, maar dan van elkaar als ze buiten spelen op het schoolplein of in de vrije tijd in de internaten. Het is een groot tekort dat dove kinderen niet van jongs af aan hun eigen taal leren gebruiken. Eigenlijk zouden zij les moeten krijgen in de Nederlandse Gebarentaal, net zoals zij les krijgen in Nederlands. Het is vergelijkbaar met Turkse kinderen, die Turks en Nederlands, dus twee talen leren. In Zweden werd de Zweedse Gebarentaal in 1981 erkend als de officiële taal van de doven. In 1983 kwam er een nieuw leerplan voor de scholen voor doven. Daarin stond dat dove kinderen niet alleen les moeten krijgen in de Zweedse taal, maar ook in de Zweedse Gebarentaal. Tweetalig onderwijs staat in Nederland ter discussie, maar zelfs op Gallaudet, de Universiteit voor doven in Washington, waar drie duizend studenten studeren, is Amerikaanse Gebarentaal niet de voertaal tijdens de lessen, maar Engels ondersteund met gebaren. Drie onderzoekers van deze universiteit hebben een stuk geschreven, waarin staat dat de docenten hun vak moeten geven in Amerikaanse Gebarentaal. Deze discussienota is in het Nederlands vertaald onder de titel 'Ontsluiten van het onderwijsprogramma' en is verkrijgbaar bij de Dovenraad.

143

96

Gebuiken leerkrachten gebaren tijdens de les ?

In de beginperiode van het onderwijs aan doven (vanaf 1790) gebruikten leerkrachten wel gebaren. Maar na het congres in Milaan in 1880, waar horende onderwijzers van dovenscholen bij elkaar kwamen, werden gebaren in het onderwijs afgeschaft. Sinds een paar jaar gebruiken leerkrachten op de meeste scholen weer gebaren. In het Koninklijk Instituut voor Doven 'H.D. Guyot' gaat men sinds 1980 uit van Totale Communicatie. Dat is de filosofie die ervan uitgaat dat een dove altijd recht heeft op communicatie en dat alle middelen daarvoor moeten worden gebruikt: spreken, spraakafzien, lezen, schrijven, mime, vingerspellen en gebaren. Ook op de andere instituten beginnen leerkrachten steeds meer gebaren te gebruiken. Alleen het Instituut voor Doven in Sint-Michielsgestel is nog sterk oraal georiënteerd. Zij gebruiken alleen gebaren bij de meervoudig gehandicapte dove kinderen.

144

97

Zijn er dove leerkrachten ?

Alleen in Rotterdam is een (post-linguaal) dove leerkracht. Verder zijn er enkele dove klasse-assistenten en volgen enkele dove mensen een opleiding voor onderwijsleerkracht. Er zouden in Nederland veel meer doven als leerkracht bij het onderwijs moeten worden betrokken. Op Gallaudet, de universiteit van doven in Washington is 30% van de docenten en professoren zelf doof. Ook in andere landen zijn dove leerkrachten.

145

98

Hoe leren dove mensen spreken ?

Leren spreken en spraakafzien zijn hele belangrijke onderdelen van het onderwijs aan dove kinderen. De meeste kinderen dragen een hoor-toestel of hoorapparaat, zodat de gehoorresten zoveel mogelijk worden gebruikt. Kinderen leren spreken door in de spiegel naar zichzelf en de leerkracht te kijken. Ze kijken naar de mond en de tong van de leerkracht en proberen de stand van mond en tong na te doen. Ze voelen met hun hand aan hun eigen keel, wang of neus en die van de leerkracht om zo de trilling te vergelijken. Leren spreken kost zoveel tijd en inspanning, omdat de kinderen zichzelf niet horen. Het Nederlands heeft veertig klanken, waarvan je er maar tien kan onderscheiden. Het is geen uitzondering dat het een jaar duurt, voordat een kind de R kan zeggen.

146

99

Hoe leren dove mensen de Nederlandse taal ?

Dove kinderen leren het Nederlands nooit vanzelf. Horende kinderen horen overal taal, thuis, op straat, in de bus, in de dierentuin, op school. Overal leren zij woorden, overal horen zij taal in zinnen gebruiken en zo leren zij de grammatica. Taal is belangrijk voor het contact, voor het vertellen wat je denkt en voelt en voor het verkrijgen van informatie. Dove kinderen horen nergens taal. Als ouders, broers en zussen, andere familieleden, onderwijzers niet duidelijk spreken en geen gebaren gebruiken, kan het kind de Nederlandse taal niet leren. Veel doven houden hun leven lang een taalachterstand, wat het Nederlands betreft. Zij kunnen de woorden wel lezen, letter voor letter, maar vaak begrijpen zij de zinnen niet. Bovendien is hun Nederlandse woordenschat beperkt. Het Nederlands kent ook veel figuurlijk taalgebruik, zoals:

- de pijp uitgaan (doodgaan),
- er geen been in zien (geen probleem mee hebben),
- daar is geen speld tussen te krijgen (dat klopt precies).

Dit taalgebruik is voor dove mensen heel moeilijk.

Als dove kinderen eerst een taal leren die zij kunnen zien, de Nederlandse Gebarentaal, kunnen zij van daaruit gemakkelijker Nederlands leren. Dove kinderen van dove ouders hebben eerder taal dan dove kinderen van horende ouders. Dove kinderen van dove ouders leren de Nederlandse Gebarentaal van hun ouders. Zij begrijpen wat taal is. Daarna leren zij het Nederlands als tweede taal sneller.

147

100

Wat is de 'orale methode' ?

De orale methode in het onderwijs aan doven gaat ervan uit dat doven zoveel mogelijk moeten integreren in de horende maatschappij en dat zij daarom moeten leren spreken en spraakafzien. Gebaren worden zo min mogelijk gebruikt. Het gebruik van gebaren zou de taalontwikkeling (van de gesproken en geschreven taal) tegenhouden en de integratie bemoeilijken. Uit onderzoek is echter gebleken dat eerder sprake is van het omgekeerde. Bovendien is volledige integratie onmogelijk. Participatie is het maximaal haalbare, omdat de maatschappij zich nooit voldoende zal openstellen voor de doven. Doven zullen altijd deel uitmaken van twee werelden, de horende en de dovenwereld. Het hebben van een eigen taal en cultuur is voor doven een noodzakelijke voorwaarde om als volwaardig lid deel te kunnen nemen aan de maatschappij.

148

101

Waarom heeft de orale methode zo lang stand gehouden ?

Veel mensen vragen zich af waarom de orale methode in het onderwijs aan doven zo lang stand heeft gehouden. Vaak wordt de redenering omgekeerd: als een methode lang stand houdt, moet het wel een goede methode zijn. In de geschiedenis hebben echter vaker hardnekkige vooroordelen, opvattingen en methodes bestaan, die zelfs eeuwenlang vanuit de wetenschap werden ondersteund en toch later onjuist bleken te zijn. Mensen hebben heel lang geloofd in het bestaan van heksen en het nodig geoordeeld ze te verbranden of te verdrinken. Lombroso heeft in de vorige eeuw een groep mensen met bepaalde gezichtskenmerken als crimineel bestempeld en zijn ideeën hebben ook lange tijd veel invloed gehad, zelfs tot nu toe. En voor de juiste bewering dat de aarde niet het middelpunt van het heelal was, is Galilei door de Kerk achtervolgd.

Daarmee is de vraag waarom de orale methode zo lang stand heeft gehouden nog niet beantwoord. Daarbij spelen verschillende factoren een rol. In de eerste plaats vormen doven een minderheidsgroep. De meerderheid heeft altijd de neiging het eigen 'zijn' aan de minderheid op te dringen als het hoogste goed. Doven worden voornamelijk opgevoed en onderwezen door horende mensen. Vele horenden zullen, wanneer zij er niet over nadenken, van doven zoveel mogelijk 'horenden' willen maken. Een tweede factor is dat doven de taal van de meerderheid niet of nauwelijks beheersen. Tot voor kort waren er geen tolken om hetgeen doven te zeggen hebben, over te brengen. Bovendien heeft het tot 1960 geduurd voordat de wetenschap erkende dat gebarentalen echte talen zijn met een eigen grammatica en lexicon.

149

ADRESSEN

Algemeen

Auditech BV
Herengracht 504
Amsterdam
Telefoon: 020 - 20 04 34
De firma Auditech levert Pitsbelin-
stallaties en andere technische
voorzieningen voor doven.

DoCom
Trans 1
3512 JJ Utrecht
Telefoon: 030 - 33 22 77
De DoCom is een drukkerij, waar
voornamelijk doven werkzaam zijn.

FODOK
Nederlandse Federatie van Organi-
saties van Ouders van Dove Kinderen
Postbus 754
3500 AT Utrecht

Goedhart
Postbus 967
3800 AZ Amersfoort
Nijverheidsweg Z 4c
3812 EB Amersfoort
Telefoon: 033 - 65 08 80/ 61 17 46
Teksttelefoon: 033 - 63 75 69
De firma Goedhart levert de Visi-
com, de Teletoeets en andere tech-
nische voorzieningen voor doven

Handtheater
p/a John van Gelder
Zeeburgerdijk 13
1093 SK Amsterdam
Stichting Handtheater is een collec-
tief van dove acteurs die producties
maken in gebarentaal.

Koninklijke Nederlandse Doven
Sport Bond (KNDSB)
Plein '40-'45
1064 SW Amsterdam
Telefoon: 020 - 10 62 14
Teksttelefoon: 020 - 10 62 09

Kunstkring Hendrick Avercamp
Ursula van Raesfeltlaan 5
6994 BA De Steeg
Telefoon: 08309 - 52 921

Landelijke Stichting Opleiding
Verzorgende en Dienstverlenende
Beroepen (OVDB)
Postbus 86
3950 AB Maarn
Telefoon: 03432 - 27 24
De OVDB verzorgt het theoretisch
gedeelte van de opleiding tot do-
ventolk. Het praktijkgedeelte valt
onder verantwoordelijkheid van
MADIDO.

Maatschappelijke Dienstverlening
voor Doven (MADIDO)
Postbus 696
3500 AR Utrecht
(Tekst)telefoon: 030 - 31 04 21

Mimelot
p/a G. Draaisma
Grote Kerkstraat 114
8911 EG Leeuwarden
Telefoon: 058 - 12 74 43

Nederlandse Dovenraad
Postbus 19
3500 AA Utrecht
Trans 1
3512 JJ Utrecht
(Tekst)telefoon: 030 - 31 64 87

Nederlandse Stichting voor het Dove
en Slechthorende Kind (NSDSK)
Oranje Nassaulaan 49
1017 AK Amsterdam
Telefoon: 020 - 664 21 31

154

Nederlandse Tolkendienst (NTD)
Postbus 696
3500 AR Utrecht
(tekst)telefoon: 030 - 34 03 30

Platform Psychische Hulpverlening
aan Doven
Leidseplein 5
1017 PR Amsterdam
Telefoon: 020 - 25 08 03

Regionale Instelling Nascholing en
Opleiding (RINO) Noord-Holland
Leidseplein 5
1017 PR Amsterdam
Telefoon: 020 - 25 08 03
De RINO Noord-Holland verzorgt
de cursus 'Psychische hulpverlening
aan prelinguaal doven'.

Vi-taal
Ontwerpbureau voor visuele com-
municatie
Stationsweg 93
2515 BK Den Haag
(Tekst)telefoon: 070 - 380 17 47

Volkshogeschool voor Doven
'Allardsoog'
Jarig van Wielenwei 32
9243 SH Bakkeveen
Telefoon: 05169 - 18 88

Woord en Gebaar
Postbus 19
3500 AA Utrecht

155

Gezinsbegeleiding

Amsterdam:
Stichting Gezinsbegeleiding
Amsterdam
Oranje Nassaulaan 49
1075 AK Amsterdam
Telefoon: 020 - 664 11 51

Haren (Groningen):
Koninklijk Instituut voor Doven
'H.D. Guyot'
Rijksstraatweg 63
9752 AC Haren
Telefoon: 050 - 34 39 41

Rotterdam:
Afdeling Gezinsbegeleiding van de
Koninklijke Ammanstichting
Ammanplein 6
3031 BA Rotterdam

Sint-Michielsgestel:
Dienst Voorzorg
Instituut voor Doven

Theerestraat 42
5271 GD Sint-Michielsgestel
Telefoon: 04105 - 81 11

Voorburg:
Christelijk Instituut voor Doven
'Effatha'
Effathalaan 31
2275 TH Voorburg
Telefoon: 070 - 399 20 21

Hoensbroek:
Audiologisch Centrum
'Hoensbroeck'
Zandbergseweg 111
6432 CC Hoensbroek
Telefoon: 045 - 23 96 80

Zwolle:
Stichting Audiologisch Centrum
Zwolle
Burgemeester Van Royensingel 16
8011 CT Zwolle
Telefoon: 038 - 21 87 11

156

Scholen en instituten

Joh. C. Ammanschool
Jan Sluytersstraat 9
1062 CJ Amsterdam
Telefoon: 020 - 17 86 17

Koninklijk Instituut voor Doven
'H.D. Guyot'
Rijksstraatweg 63
9752 AC Haren
Telefoon: 050 - 34 39 41

Rudolf Mees Instituut
Ammanplein 2-4
3031 BA Rotterdam
Telefoon: 010 - 413 22 80

Stichting Instituut voor Doven
Theerestraat 42
5271 GD Sint-Michielsgestel
Telefoon: 04105 - 88 111

Christelijk Instituut voor Doven
'Effatha'
Effathalaan 31
2275 TH Voorburg
Telefoon: 070 - 399 20 21

Welzijnsstichtingen

Stichting Welzijn Doven Amsterdam
(SWDA)
Stadhouderskade 89
1073 AV Amsterdam

Stichting Welzijn Doven Breda
(SWDB)
secretariaat: Vioolstraat 29
4876 BV Etten-Leur

Stichting Welzijn Doven Drenthe
(SWDD)
secretariaat: Schapendrift 91
9411 BM Beilen

Stichting Welzijn Doven Eindhoven
(Westeindo)
Kempensebaan 80
5613 JC Eindhoven
Telefoon: 040 - 44 18 04

Stichting Welzijn Doven Gelderland
(GEWELDO)
secretariaat: Tijgerstraat 77
6531 MB Nijmegen

Stichting Welzijn Doven Leiden
(Weldorijn)
secretariaat: Zijde 170
2771 ES Boskoop

Stichting Welzijn Doven Rotterdam
(Swedoro)
secretariaat: Michelangelostraat 46
3066 NM Rotterdam

Stichting Welzijn Doven Twente
(SWDT)
secretariaat: Scholekster 6
7462 ZX Rijssen

Zeeuwse Stichting Welzijn Doven
(ZSWD)
secretariaat: Paauwenburgweg 119
4384 JD Vlissingen
Telefoon: 01184 - 6 28 60

Stichting Welzijn Doven Zoetermeer
(Wedozo)
Nicolaasplein 15
2712 AV Zoetermeer
Telefoon: 079 - 16 76 49

Samenwerkende Utrechtse Dovenor-
ganisaties (SUDO)
secretariaat: Zuidwal 8
1274 GV Huizen

Stichting Clubhuis voor Doven
secretariaat: Uranusstraat 13
9742 JR Groningen

Stichting Sociaal Cultureel Centrum
voor Doven (FRIDO)
Stationsweg 30 a
8911 AJ Leeuwarden

Stichting Sociaal Cultureel
Recreatief Centrum voor Doven
Westeinde 43
2275 AB Voorburg
070 - 86 59 40

LITERATUUR

Algemeen

Beck, Germaine en Evelien de Jong
Opgroeien in een horende wereld
Van Tricht Uitgeverij, Twello 1990

Bekkum, Iet van e.a.
Wie niet horen kan, moet maar zien
een visie op het communiceren met doven
Stichting Nederlandse Dovenraad
Coutinho, Mulderberg 1981

Freeman, Roger D. e.a.
Als je kind niet horen kan
Een gids voor ouders, opvoeders en begeleiders van dove en ernstig slech-
thorende kinderen
Ambo, Baarn 1984 (oorspr: 1981, Maryland USA)

FODOK
Doof en dan...
Informatiemap voor ouders van dove kinderen
Utrecht 1990

FODOK
Oog voor het dove kind
Wenken en tips voor ouders van dove baby's, peuters en kleuters.
Utrecht 1990

Frenay, W
En niemand heeft geluisterd
FODOK, Utrecht 1987

Green, Hannah
Met hand en hart
Hollandia, Baarn 1983, (15e druk)
(oorspr: Amerikaans, 1970)

Janssen, Ruud e.a.
Het Handalfabet van doven
A.W. Bruna & zoon, Utrecht 1986

Knoors, H en A. van Hagen
Onderwijs aan doven
Swets en Zeitlinger BV, Amsterdam 1989

164

Rodenburg, M. e.a.
Geen goed gehoor, wat nu...
Informatie over slechthorendheid en doofheid
De Tijdstroom, Lochem/Gent 1990 (herziene druk)

Sacks, Oliver
Stemmen zien
Meulenhoff, Amsterdam 1989

Spradley, Thomas S. en James P. Spradley
Lynn is doof
Ambo, Baarn 1981 (oorspr: New York 1978)

Swaans-Joha, Dina e.a.
Doven in zicht
Een onderzoek naar de leefsituatie van volwassen doven
DoCom, Utrecht 1988

Tervoort, Bernhard Th. (red)
Hand over hand
Nieuwe inzichten in de communicatie van doven
Coutinho, Muiderberg 1983

165

Veentjer, Drs. S en J.P. Govers
Psychische hulpverlening aan doven
Nationaal Ziekenhuisinstituut, Utrecht 1988

Wright, David
Doorbroken isolement
De Driehoek, Amsterdam 1975
(oorspr: Amerikaans 1970)

166

Kinderboeken

Krever, Jetty
Ik ben jarig
Leopold, Amsterdam 1984

Krever, Jetty
Kom mee naar het bos
Leopold, Amsterdam 1984

Newth, Philip
Foei Poes
(vertaald in Nederlandse Gebarentaal door Tony Bloem en Wim Emmerik)
Leopold, Amsterdam 1988 (oorspr: Oslo, 1982)

Newth, Philip
Kom buiten kijken
(vertaald in Nederlandse Gebarentaal door Tony Bloem en Wim Emmerik)
Leopold, Amsterdam 1988 (oorspr: Oslo, 1982)

167

Woordenboeken

NSDSK/ Dovenraad
'Handen uit de mouwen'
Gebaren uit de Nederlandse Gebarentaal in kaart gebracht
Amsterdam/ Utrecht 1988.

NSDSK
Basisgebarenschat
Utrecht 1989

Instituut Weerklank
Communiceren met gebaren
Amsterdam 1985 (3e druk)

Koninklijk Instituut voor Doven 'H.D. Guyot'
Groningse gebarenboek
Haren 1983

168

Bloem, Tony; Ruud Janssen en Daria Mohr
De Gebarenwinkel
Tien dove mensen vertellen een verhaal in gebarentaal
VPRO 1989.

Janssen, Ruud en Daria Mohr
Een blik op de dovenwereld (9 delen)
Stichting Nederlandse Dovenraad / Werkteater 1983

Videobanden

NSDSK/FODOK
Sprookjes op video:
Hans en Grietje
De Gelaarsde Kat
Assepoester
Roodkapje
Twee videobanden in een cassette, f 35,00 per cassette te bestellen bij de FODOK.

De speelfilms 'Children of a lesser God', 'And my name is Jonah' en 'Love is never silent' zijn bij de goede videotheken te huur.

MOEILIJKE WOORDEN

aanschaffen	kopen
abstract	niet concreet; niet met de zintuigen waar te nemen
achterdochtig	wantrouwig; niet vertrouwen
actualiteitenrubrieken	programma's op de televisie of radio over onderwerpen en gebeurtenissen die zich op dit moment in de wereld afspelen
adekwaat	passend; gelijkwaardig
afasie	geen taal kunnen gebruiken als gevolg van bijvoorbeeld een hersenbloeding
algemeen bekende gebaren	gebaren die iedereen, ook horende mensen, gebruiken
arbitraire gebaren	gebaren waarvan je de betekenis niet kunt zien

argument	een bewijs aanvoeren
articulatie	duidelijk uitspreken
aspecten	verschillende kanten
audiogram	grafiek van een gehoormeting
audiologisch centrum	centrum waar men veel weet van geluid en hoorstoornissen
beeldende gebaren	gebaren, waarin de vorm of de beweging van iets gebruikt wordt (zoals bal of fiets)
belemmeren	tegenhouden; moeilijk maken
besef	begrip
chronisch	voortdurend
cochleair	in het slakkenhuis (in het binnenoor)

174

consultatiebureau	bureau waar ouders van baby's en peuters naar toe gaan voor controle en advies
coördineren	mensen of organisaties laten samenwerken
defect	beschadigd
detail	klein onderdeel
dialect	taal van een gebied of streek
discussie	uitwisseling van gedachten
discussienota	een geschreven stuk, waarover je kan nadenken en van gedachten wisselen
egocentrisch	het eigen ik staat altijd in het middelpunt
eigenschap	persoonlijke kwaliteit

175

electrode	metalen contactpunt dat electriciteit geleidt
emotie	gevoel
emotioneel	met veel gevoel
erfelijke doofheid	doofheid die van vader en/of moeder wordt geërfd
factor	omstandigheid
flexibel	soepel
frequentie van geluid	trillingsgolven van het geluid
functie	taak; werk; werkring; werking
gebaarsysteem	een gesproken taal, ondersteund met gebaren
gebarenruimte	de kubus voor het bovenlichaam, waarin gebaren worden gemaakt

gedragscode	regels hoe en wat je moet doen
gehonoreerd	(van: honoreren) erkend
gehoorresten	het beetje dat iemand die doof is nog kan horen
geïsoleerd	alleen
geleidingsdoofheid	doofheid waarbij er een stoornis is in het doorgeven van geluid
geluidsniveau	hoe hard of zacht het geluid is
gesticulatie	beweging van de handen die mensen vanzelf maken als zij spreken
Gestuno	een soort Esperanto, internationale gebaren
gezichtsuitdrukking	expressie van het gezicht

grammatica	de regels van de taal, hoe je moet spreken (gebaren) en schrijven
hoorapparaat	apparaat dat slechthorenden gebruiken om beter te horen en doven gebruiken om tenminste iets te horen
iconische gebaren	zie beeldende gebaren
identificeren	zich hetzelfde voelen als iemand anders
identiteit	zich een persoon voelen
impressie	indruk
integratie (maatschappelijke)	het gelijkwaardig meedoen (van een bevolkingsgroep) aan de maatschappij
integreren	meedoen met; opgaan in

intonatie	stembuiging, het verschil in toonhoogte tijdens het spreken
inventariseren	een lijst maken van alles wat er is
lexicon	woorden- of gebarenschat
live programma	programma dat niet wordt gemoniteerd, maar direct wordt uitgezonden
lotsverbondenheid	met elkaar verbonden zijn door hetzelfde lot, in dit geval: door doofheid
management	het leiding geven aan een bedrijf of organisatie
mankeren	missen
momenteel	nu
nastreven	een doel proberen te bereiken

niet - verbale	niet met woorden
non- manuele	niet met de handen
non- verbale expressie	expressie, niet met woorden
notatiesysteem	manier van opschrijven
nuance	klein verschil
ondergeschoven kind	een onecht kind
ontoegankelijk	niet toegankelijk; geen toegang; gesloten
optimaal	het beste
oraal	op de mond gericht
participatie	deelname; meedoen
perceptie	waarneming

perceptiedoofheid	doofheid, waarbij er een stoornis in het centrale zenuwstelsel is. De hersenen nemen het geluid niet waar
pionier	voorloper, iemand die als eerste iets nieuws doet
plots-doof	opeens doof geworden
populair	als veel mensen van iets houden (populaire muziek of populaire schrijvers)
postlinguaal doof	doof geworden na de taalontwikkeling (na het derde levensjaar)
prelinguaal doof	doof geboren of doof geworden voor de taalontwikkeling (voor het derde levensjaar)
privacy	privé-leven

progressief doof	steeds erger doof worden
promotie	een hogere positie krijgen in je werk
reageren	iets denken, doen of zeggen als antwoord
regionaal	in een bepaalde regio, streek
resultaat	uitkomst; uitslag
ritme	regelmatige beweging
ritmisch	met een sterk ritme
selectie	keuze
selectiecommissie	commissie die de keuze maakt
selectief	uitkiezend
signing space	zie: gebarenruimte

182

simultaniteit	tegelijk gebeuren, bij gebarentalen: dingen tegelijk zeggen met bijvoorbeeld handen, mond en expressie
solidariteit	verbondenheid van (groepen) mensen
summier	weinig
taalverwervingsfase	periode waarin men taal leert
TC	afkorting van: Totale Communicatie
Totale Communicatie	alle mogelijke middelen gebruiken in de communicatie tussen doven en horenden
transparante gebaren	doorzichtige gebaren: gebaren waarvan je de betekenis snel kan zien
varianten	verschillende vormen

183

vereiste	gevraagde; verplichte
vervoegen (van een werkwoord)	bijv. lopen, ik loop, jij loopt, wij lopen, ik heb gelopen enz.
verwerven	krijgen
verworven doofheid	doofheid die iemand krijgt door ziekte, medicijnen of ongeval
voorkeur hebben voor	iets het liefste willen
wantrouwend	iemand of iets niet vertrouwen
willekeurige gebaren	zie: arbitraire gebaren
woordenschat	alle woorden van een taal
zelden	bijna nooit
zinsstructuur	de opbouw van een zin

Doven vormen een onbekende culturele minderheid. In hun werk als docent Nederlandse Gebarentaal komen de (dove) schrijvers regelmatig in contact met horende mensen, die hen de oren van het hoofd zouden willen vragen, maar dat niet doen. Uit angst kwetsende, onbenullige of onnodige vragen te stellen houden de meeste mensen hun brandende vragen voor zich. En dat is jammer, want de antwoorden op die vragen geven veel informatie over doof zijn, dovencultuur en gebarentalen.

Gegroepeerd in acht hoofdstukken rondom thema's als beleving, maatschappelijk functioneren, communicatie, gebarentaal, tolken, opvoeding en onderwijs beantwoorden de schrijvers 101 vragen over doof zijn en dovencultuur, die velen zo graag hadden willen stellen.